

**Univerzita Palackého
Filozofická fakulta**

Katedra slavistiky

Ukrajiniština se zaměřením na hospodářsko-právní a turistickou
oblast

Oksana Chyzhman

**Rodinné hodnoty v zrcadle přísloví,
srovnávací aspekt**

Family values in the mirror proverbs, comparable aspect

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Uljana Cholodová, Ph.D.

2019

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala
samostatně s využitím uvedených pramenů a
literatury.

.....

Na tomto místě bych chtěla velmi poděkovat za pomoc, vstřícnost a cenné připomínky vedoucí práce Mgr U. Cholodové, Ph.D.

ЗМІСТ

I. ВСТУП	2
II. ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА	3
1. ПРИСЛІВ'Я ЯК ЧАСТИНА ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО ФОНДУ	4
1.1. Поняття прислів'я та приказки в українській фразеології	4
1.1.1. Пареміологія як наука	8
1.2. Поняття прислів'я та приказки в чеській мовознавчій науці	11
1.2.1. Поняття паремії у чеському мовознавстві	14
1.3. Історія та джерела українських фразеологізмів	16
1.4. Історія та джерела чеських фразеологізмів	17
1.4.1. Найдавніші джерела походження фразеологізмів	18
1.4.2. Історико-культурні джерела фразеологізмів	20
2. ФОЛЬКЛОР ЯК ГОЛОВНЕ ДЖЕРЕЛО ПРИСЛІВ'ІВ	22
2.1. Предмет вивчення фольклору	22
2.2. Характерні особливості прислів'їв як фольклорного жанру	24
2.2.1. Сміслові особливості прислів'їв	25
2.2.2. Структурні особливості прислів'їв	27
III. ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА	29
1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВІДБРАНИХ ПРИСЛІВ'ІВ	30
2. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКИХ ТА ЧЕСЬКИХ ПРИСЛІВ'ІВ	31
2.1. Тематична група БАТЬКИ-ДІТИ	31
2.1.1. Схожість батьків на дітей	33
2.1.2. Мати і дитина	33
2.1.3. Діти як продовження роду	35
2.1.4. Виховання дітей	36
2.1.5. Повага до батьків	38
3.1. Тематична група Чоловік-дружина	39
3.1.1. Відносини у шлюбі	39
3.1.2. Характеристика дружини	41
3.1.3. Характеристика чоловіка	43
IV. ВИСНОВОК	
Список використаної літератури	

ВСТУП

Ця робота являє собою порівняльний аналіз українських та чеських пареміологічних одиниць – прислів'їв. Досліджувана область була обмежена аналізом прислів'їв, які містять у своїй внутрішній формі компонент “відносини”. Тобто, ми досліджували прислів'я українського та чеського народу, які відображають родинні, сімейні відносини.

Об'єкт дослідження.

Деякі дослідники вважають “прислів'я” одним із жанрів, в якому розвивались найдавніші форми визначення духовного світу людини (Кравцов: 59).

Прислів'я мають свою особливість завдяки короткій формі, високому ступеню запам'ятовування (деякі прислів'я мають риму) в здібності стисло висловлювати головну думку.

Прислів'я несуть в собі досвід і спадщину старих часів і поколінь. Прислів'я живе і пристосовується в сучасному житті, яке давно відійшло від фольклорного середовища. Слід додати, що прислів'я, неодмінно, будучи зосередженням моральної думки народу, також включає в себе і сімейні, і історичні, і трудові, і соціальні відносини, що не під силу іншим фольклорним жанрам. Саме завдяки такій унікальності прислів'я як фольклорного жанру, ми вирішили присвятити свою працю саме цій темі.

Головна мета запропонованої праці – це дослідження особливостей рис характеру представників “сімейних відносин,” які знаходять своє відбиття в мові, конкретно, у випадку нашого дослідження, - прислів'ях.

Завдання праці:

- а) визначення понять “фразеологізм,” “фольклор” за вибраними критеріями;
- б) аналіз відібраних прислів'їв з метою виявити у них особливостей рис характеру народних представників (чоловік, дружина, діти).

Структура дослідження:

Праця поділена на дві основні частини: теоретичну в практичну. Теоретична частина складається із двох підгруп. Перша підгрупа включає в себе “фразеологізм” і “фольклор”.

Друга підчастина пов'язана безпосередньо з визначенням прислів'я, як основного об'єкту дослідження. Будуть наведені визначення прислів'їв. А також буде зроблений аналіз характерних особливостей прислів'їв як фольклорного жанру.

Друга основна частина – практична. Практична частина розділена на дві підчастини. Одна з них – аналіз прислів'їв, друга – список безпосередньо самих прислів'їв. Як було згадано раніше, для детального аналізу, прислів'я будуть розділені на українську та чеську частини і кожній частині буде зроблений аналіз прислів'їв.

Друга підчастина практичної частини – це список обраних прислів'їв, як українських, так і чеських. Основний поділ прислів'їв на дві групи зроблено, звичайно, за мовною ознакою – українські та чеські.

Підсумок всієї праці є висновок, у якому, буде проаналізована успішність досягнення мети, яка була поставлена перед нами.

II. ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

1. ПРИСЛІВ'Я ЯК ЧАСТИНА ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО ФОНДУ МОВИ.

1.1. Поняття ПРИСЛІВ'Я та ПРИКАЗКИ в українській фразеології.

Предметом фразеології в українській лінгвістиці вважається походження, дослідження фразеологізмів, їх структурних та семантичних ознак, джерел формувань і закономірностей функціонування у мовленні.

Фразеологізмом називається сполучення слів, які між собою семантично пов'язані, на відміну словосполучень або речень, не створюються у процесі мовлення згідно до загальних граматичних і значенневих закономірностей поєднання слів, відтворюються у вигляді фіксованої конструкції з властивим їй лексичним складом і значенням (див. дет. *Грищенко, Мацько, Плющ та ін. 2002: 203-205*); наприклад:

Ангельське терпіння – безмірне і доброзичливе терпіння.

Байдики бити – нічого не робити; лінуватися.

Вибити з колії – 1) порушувати узвичаєний хід чого-небудь, чийсь спосіб життя. 2) робити когось непрацездатним, неспроможним виконувати щось.

Ділити шкуру невбитого ведмедя – розподіляти те, чого ще не має; розпоряджатися ще не досягнутим.

Сісти в калюжу – зазнати невдачі.

Яблуку ніде впасти – людно.

У вільних словосполученнях слова поєднуються як автономні одиниці, але не втрачають властивих їм індивідуальних лексичних значень і виступають номінативними одиницями, наприклад:

вилити воду (з відра); *зайти у воду по самі вуха*.

Інший семантико-синтаксичний зміст мають звороти *вилити душу*, *закохатися по самі вуха*. Використовуючи ті самі закономірності внутрішньої синтаксичної організації, що й вільні словосполучення, складники наведених зворотів втрачають власні індивідуальні значення, і тому їх семантику не можна відділяти від суми лексичних характеристик відповідних слів. Показниками значень виступають звороти як цілісні семантично неподільні єдності: *вилити душу* – висловлювати почуття, переживання, *по (самі) вуха* – дуже сильно, цілком, зовсім. Можна зробити висновок на основі наведених прикладів, що фразеологізми у вигляді словосполучень або одиничних слів не мають своїх відповідників (там само С. 204-206).

Фразеологізми утворюють специфічну систему одиниць, об'єднану за кількома типологічними ознаками. До цих ознак належать: семантична цілісність, відтворюваність у комунікативних процесах (усне і писемне мовлення), розчленована будова.

Значення фразеологічної одиниці не може бути витлумачене, використане на основі безпосереднього врахування компонентів (відповідних слів в лексичній системі). На цьому базується семантична цілісність.

Одна з найважливіших ознак фразеологізмів полягає в тому, що всі вони мають специфічні вторинні номінації, утворені переосмисленням первинних значень складників, що відносяться до їх складу.

Ознакою відтворюваності фразеологізмів є те, що вони не утворюються у мовленні як вільні словосполучення, вживання яких мотивується конкретними комунікативними

послідовності. Семантична цілісність і відтворюваність фразеологізмів наближаються потребами, а відновлюються з постійним складом складників, закріплених у певній до слів, але не ідентифікуються з ними як складніші з погляду структури номінативні одиниці.

Обов'язковий компонент функціонування будь-якого фразеологізму – розчленована структура, кількокомпонентний склад. У складі фразеологізмів, відповідно до цієї типологічної ознаки, виділяються слова, використані у відповідних формах і пов'язані певними синтаксичними зв'язками, які дають характеристику у більшості випадків лише як поверхневі, неглибокі, наприклад: -

То як, сину, знімали з тебе стружку? – Стружку столяр знімає, а мене плотницькому обтесували (М.Стельмах).

Між розчленованістю фразеологізму *знімати стружку з кого-небудь*, у якому працюють відповідні конкретні слова-складники, і характерною йому синтаксичною організацією відсутня пряма відповідність, тому з погляду аналізу за членами речення даний фразеологізм вжитий як нерозкладна одиниця. Поширеним є явище фразеологічно умовленого функціонування слів. Окремі лексичні одиниці вживаються лише у складі фразеологізмів, хоча у словниках виділяються як самостійні реєстрові слова, наприклад:

Байдики бити, облизня спіймати (скуштувати, дістати, з'їсти), їсти облизні.

Найбільше використовується у мовознавстві класифікація фразеологізмів, запропонована В. В. Виноградовим (*Виноградов 1977: 140-161*). В основі цієї класифікації лежить ступінь значеннєвої мотивації відповідних одиниць. У сучасному мовознавстві класифікують три типи фразеологізмів – фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності і фразеологічні сполучення.

До **фразеологічного зрощення** відносяться фразеологізми, які функціонують як немотивовані і непохідні одиниці, тому що відсутній зв'язок у їх значенні, наприклад: *пекти раків – червоніти, собаку з'їсти – набути досвіду, зуби проїсти, свиню підкласти, у рот води набрати, гарбуза дати, показати, де раки зимують*. На думку В. В. Виноградова, фразеологічні зрощення утворюють синтаксичні складні слова, що виступають як частина речення або ціле речення. Вони відносяться до граматичних категорій як синтаксичне ціле.

Фразеологічна єдність об'єднує фразеологізми із семантичною неподільністю, але їх цілісна семантика знаходиться у мотиваційному зв'язку із значенням складників, наприклад: *біла ворона, брати бика за роги, кров з молоком, міняти шило на мило, гайки підкрутити, п'ятами наківати, прикусити язика*.

У фразеологічних єдностях чітко відокремлюють граматичні відношення між складниками. Як зазначив В. В. Виноградов, тут “зберігається, так би мовити, морфологія застиглих синтаксичних конструкцій, але їх функціональне значення різко змінюється. Такою мірою, якою фразеологічні групи цього типу є семантично неподільними одиницями, доводиться вважати їх синтаксично невірними, хоч і повільними, злитими словосполученнями”(Виноградов 1977: 140-161).

Фразеологічні сполучення. До цієї групи належать фразеологізми, утворені внаслідок поєднання компонентів, один з яких – вільного, а другий – так званого зв'язаного значення, наприклад: *насупити брови, одержати перемогу, брати участь, брати до серця*. Наведемо приклад зв'язаного значення дієслова *брати* у фразеологічних сполучень:

думка бере – з’являється думка, *жаль бере* – стає дуже шкода, *дрімота бере* – хочеться спати, *сміх бере* – хочеться сміятися, смішно, *плач бере* – хочеться плакати, *сумнів бере (сумніви беруть)* – з’являється сумнів.

У фразеологічних сполученнях синтаксичні зв’язки відповідають граматичним нормам. Але ці зв’язки не утворюються щоразу як вільні, поєднані комунікативно-ситуативним поєднанням слів.

У сучасному мовознавстві розрізняють такі лексико- граматичні розряди фразеологізмів:

а) дієслівні: *байдики бити, спочивати на лаврах, світити ребрами, виходити сухим з води, пробивати дорогу;*

б) іменникові: *рожеві окуляри, майстер на всі руки, біла пляма, майстер на всі руки, велике діло, білий світ;*

в) прислівникові: *аж до неба, рано чи пізно, в пух і прах, одним махом, на око, коротко і ясно, ні сіло ні впало;*

г) прикметникові: *важкий на підйом, важкий на руку, ні риба ні м’ясо, не ликом шитий;*

д) вигуківі: *от тобі й на, чи бач, чорта з два, як би не так, чорти б його забрали.*

На нашу думку, фразеологізми роблять мовлення виразнішим, дотепнішим. Але наявне певне ускладнення – фразеологізми не просто втиснути у загальні правила, їх можна вивчати лише один по одному. Певний вантаж цих висловів ми отримуємо в буденному житті і користуємося навіть не замислюючись.

В основі української фразеології стоять одиниці, що функціонально перетворилися від звичайних вільних словосполучень до усталених зворотів з типологічними проаналізованими ознаками. Образне перевтілення вільних словосполучень зумовлювало до втрати первинних лексичних значень належних компонентів і утворення власне фразеологічної семантики. Важливе значення відіграла метафоризація, перенесення ознаки, риси, поведінки, дії на основі їх типізації. Наведемо приклад: історія утворення фразеологічної одиниці *баляси точити*- вести пусті розмови, базікати, теревенити, балакати. У науковій літературі знайдемо думку, що згаданий фразеологізм утворився на основі вільного словосполучення *точити баляси (поручні або огорожа)* переглянутого у відповідного фразеологічного значення. Отже, вважали, що основою виразу стала назва процесу – виготовлення балясів, слово італійського походження *balaustro* (стовпець поручнів). Етимологічне з’ясування *баляси* (розмови, теревені) з *баляси* (поручні) виявилось хибним. Вчені були переконані і довели, що слово *баляси* (теревені) пов’язане з старослов’янською основою *bal* – “розповідати”, від якого походить дієслово *балакати*. Що стосується другого компонента фразеологізму – *точити*, то існують переконання, що в ньому бачили незвичну семантику “загострювати”, а більш давнє значення “вилити (рідину)” дієслово *текти* – *точити*. Отже, можемо зробити висновок, що фразеологічна одиниця *точити баляси* виникла як результат метафоропереосмислення дієслівного компонента: *вилити рідину* – *вилити слова* – *базікати, розводити теревені*. (Див. дет. Грищенко, Мацько, Плющ та ін. 2002: 209-212).

В основі утворення і функціонування більшості фразеологізмів є: а) спостереження навколишньої історичної дійсності; б) виробнича діяльність і побут; в) родинні стосунки і морально- етичні норми; г) рослинний в тваринний світ, д) природні явища.

Також слід відзначити, що до збірки українських фразеологічних одиниць входять також інтернаціональні звороти та іншомовні запозичення, наприклад:

Вогонь Прометей, віща Кассандра, перейти рубікон, гордіїв вузол, дамоклів меч, езопівська муза, муки Тантала, драконові закони, буря у склянці.

Античні міфи вважаються найважливішим джерелом для фразеологічних зворотів на подібну тематику. Без перекладу часто використовуємо запозичені фразеологічні одиниці *Sturm und Drang* – “буря і натиск” – час бурхливого розвитку, піднесення; *Подумай, мамо! Тут, на сій планеті, скінчився твій творчий Sturm und Drang...* (І.Франко); італ. *Finita la commedia* – комедія скінчилася; англ. *time is money* – час – гроші; франц. *Ideé fixe* – ідея фікс та багато інших.

У сучасному мовознавстві відокремлюють також фразеологізми біблійного походження, наприклад:

Хома невірний, Содом і Гомора, камінь спотикання, у поті чола, вавилонська вежа, альфа і омега, око за око, земля обітована.

Отже, на основі вищеподаного матеріалу, бачимо, що до предмету фразеології належить значний пласт загальноновживаної та обмеженої у вживанні лексики згідно з її складом та функціональним призначенням. Цей великий обсяг є нескінченним матеріалом для досліджень різних тематичних напрямках. Але нашу увагу зосередимо на одному з видів фразеологічних одиниць, джерелом яких є усна народна творчість.

1.1.1. Пареміологія як наука про народні вислови

Серед великої кількості фразеологічних одиниць окреме місце займають прислів'я і приказки, які є предметом вивчення і дослідження мовознавчої дисципліни – пареміології.

Пареміологія – філологічна дисципліна, що вивчає паремії, або народні вислови, виражені реченням, а також короткими ланцюжками речень, якими передаються елементарна сценка чи найпростіший діалог. До складу паремій належать прислів'я і приказки (складають основу усього паремійного фонду), примови, загадки, прикмети, “ділові” вислови, повір'я, скоромовки, замовляння, небилиці. Всі паремії становлять кліше і використовуються в ролі знаків, їхнє значення може мотивуватися, вони можуть мати омоніми, синоніми й антоніми, здатні займати певне місце в мовленнєвому ряді та мати набір споріднених форм для цього місця, тобто вони включені в систему синтагматично- парадигматичних відношень мови (*українська енциклопедія 2000: 424*).

На особливу роль паремій у фразеології вказують такі відомі мовознавці, як Н. Амосова, О. Бабкін, В. Макієнко, В. Телія, Д. Ужченко та ін. Новітні підходи дослідження паремій у системі одиниць мови та мовленнєвої діяльності сприяють поглибленню наукового знання, визначення та обґрунтування статусу паремій і сучасній лінгвістиці з урахуванням різних аспектів їх вивчення.

Унікальність логіко-семіотичної, структурної та образної організації прислів'я та приказок виділяє їх з-поміж інших жанрів фольклору й робить невичерпним джерелом дослідження багатьох наук. Спільність не лише об'єкта досліджень, але і їх основних завдань, спрямованих на пошуки світоглядних засад колективного творця паремійних корпусів мов, виявлення та аналізу зафіксованої в них моделі світу об'єднує дослідників, що репрезентують різні галузі гуманітарних знань, зокрема пареміологів (І. Голубовська, Л. Дядечко, Ю. Прадід, О. Селіванова, В. Ужченко, В. Телія), етнопсихологів (С. Жаботинська, В. Жайворонок), культурологів (В. Маслова, О. Ткаченко, філософів (А. Мельникова, Т. Тайттанен). Проте відсутність чітко окреслених критеріїв дослідження паремій, принципів відбору матеріалу, неврахування його специфіки та особливого статусу в мовній системі, співвідношення універсального й національного в різних типах паремій може призводити до викривлення їх результатів, суперечливих висновків при розгляді паремій навіть однієї тематичної групи чи блоку в працях різних авторів (*Коцюба 2009: 35*).

Питання щодо місця паремій, зокрема прислів'їв та приказок, у лінгвістичній науці завжди було складним і дискусійним. У лінгвістиці, й пареміології зокрема, загальноприйнятним є погляд на прислів'я і приказки як на одиниці мови, що реалізуються у мовленні, оскільки паремія, з одного боку, є текстом, а з іншого, – її використання в певному мовному колективі є фіксоване, тобто належить мові (*Коцюба 2010: 8*).

Прислів'я та приказки як комунікативні одиниці належать до розряду нетипових текстів малої форми (жарти, анекдоти, загадки і под.). Вони є мовними елементами, які готові до використання в процесі спілкування, що мотивовано самою сутністю паремій, їх прагматикою.

О. Потебня зазначив, що прислів'я ми називають “вельми різномірні” “короткі твори” (*Потебня 2003: 149*). В. Даль писав про труднощі розмежування прислів'їв та приказок, ті проміжні випадки, коли “прислів'я майже не можна відрізнити від приказки” (*Даль 1993: 29*). Як визнають сучасні дослідники фольклору, в науці про мову ще не склалося загальноприйнятого погляду на прислів'я та приказки. Відмінність між ними традиційно базується на декількох критеріях: наявність повчального змісту у прислів'ях

і відсутність його у приказках; незавершеність висновку приказки на відміну від прислів'я (В. Жуков); протиставлення наявності узагальнювального повчального змісту граматичної та логічної довершеності в прислів'ях та відсутності цих ознак у приказках (В. Шаповалова). Як зазначає Є. Вельмезова, неможливо об'єктивно визначити, що таке "невелика розповідь" і де межі між "великим" і "невеликим", інакше кажучи, той, "нижній" (за обсягом) бар'єр, за яким розповідь перестає сприйматися як така. Якщо, за словами В. Даля, прислів'я – це коротка "притча", то "межі притчі і розповіді ще більш хиткі, ніж межі великого і малого (Вельмезова 2007: 499).

Деякі мовознавці (В.Маслова, О. Ткаченко, І. Голубовська) вважають паремії мовленнєвими явищами, що відображають специфіку ментальності представників певної культури. Завдяки прислів'ям і приказкам з'являється унікальна інформація про народ, який являється носієм мови, культури та історії. Вони дають можливість зазирнути в глибини національного способу мислення або ментальності. Розмірковуючи про мовні критерії О. Ткаченко приділяє увагу текстологічно-стилістичному рівні, де ознаки національної ментальності знаходяться на поверхні, це яскраво виявлено у прислів'ях, анекдотах, піснях, тощо. Вивчення коротких текстів, на думку О. Ткаченко, дасть змогу зробити висновок про "автопортрет" кожного народу (Ткаченко 2001: 33).

"Фразеологічний склад мови – це дзеркало, в якому лінгвокультурна спільнота ідентифікує свою національну свідомість (Маслова 2001: 40). Як зауважує І.Голубовська, паремії – це національно- специфічні одиниці мови, своєрідні мікросвіти, що відображають моральні закони, здоровий глузд, переданий предками в керівництво нащадкам (Голубовська 2004: 72).

В умовах сучасного суспільства використання паремій утрачаємо зв'язок із фольклорною традицією і архаїчними частинами культури. Паремії трансформуються в новий вигляд, що відображає мовні смаки сучасності і показує важливі для культури явища.

Отже, прислів'я й приказка – це викарбовані короткі фрази, зрозумілі всім, і водночас такі, що відсилають одночасно і до класичних мікротекстів, утрачаючи ореол образності, канону, і до колективного досвіду "народної мудрості" (Зінов'єва 2010: 164).

Прислів'я та приказки- особливий елемент усної народної творчості, які наповнюють важливу частину мовного багатства народу. Прислів'я та приказки є одним з найдавніших жанрів фольклору, його найактивнішою складовою, яка є найтісніше пов'язана із життям і побутом суспільства.

Прислів'я і приказки беруть свій початок із сивої давнини. Перші прислів'я виникли у той період часу, коли люди утворювали громади і мали необхідність певних правил, законів, норм для співжиття. Перші прислів'я того часу були так звані кодексом права і моралі народу.

За ознакою відтворюваності такі мовні одиниці, як прислів'я і приказки виділяють усталеним компонентним складом.

Прислів'я – короткий, стійкий з погляду лексичного складу, вислів організований ритмічно повчального характеру. Прислів'я переважно виступає простим або складним реченням, наприклад:

За - науку цілуй батька і матір у руку; Весняний день рік годує; Під лежачий камінь вода не тече; Правду не сховаєш; Хто багато обіцяє, той рідко слова дотримується; Чесне діло роби сміло.

Приказка – короткий вислів повчального змісту. Різниця між прислів'ям і приказкою полягає в тому, що цей усталений зворот має так званий буквальний план, тобто вживається у прямому значенні у конкретних життєвих ситуаціях, наприклад:

Апетит з їдою прибуває; Баба з воза – кобилі легше; Без труда нема плода; Виміняв шило на швайку; В ліс дрова не возять; Година вранці варта двох увечері; Де багато господинь, там хата не метена.

Приказки і прислів'я відносяться до фразеологічного фонду мови, хоча така їх кваліфікація не стала загальновідомою (Грищенко, Мацько, Плющ та ін. 2002: 211-212). Таким чином, до сфери вивчення пареміології належать прислів'я та приказки, які несуть певне значення, фіксують різноманітні думки кожного народу за допомогою відповідних мовних засобів. Їхнє значення може мотивуватися, вони можуть мати омоніми, синоніми й антоніми, здатні займати певне місце в мовленнєвому ряді. Для цього прислів'я та приказки можуть мати певні споріднені форми, тобто вони можуть бути включені в систему синтагматично- парадигматичних відношень мови. У наступному підрозділі ми розглянемо теоретичну базу паремійних досліджень у чеській лінгвістиці.

1.2. Поняття ПРИСЛІВ'Я та ПРИКАЗКИ в чеській мовознавчій науці.

У чеському та словацькому мовознавстві (фразеологізми досліджують та вивчають такі мовознавці як Ф. Чермак, Й.В. Бечка, М.Чехова, Р. Блатна, Й. Мласек, Я. Складана, П. Дюрчо, М. Янковічова та інші. Термін **фразеологія** відноситься до частини лінгвістики, яка вивчає фраземи, або фразеологічні одиниці. Деякі чеські мовознавці визначають такі критерії розмежування фразеологічних одиниць як: синтаксична жорсткість, наявність архаїзмів, незамінність компонентів, взаємозв'язок компонентів, еквівалентність слова, неперекладність та ін. Франтішек Чермак справедливо підкреслює, що навіть найпоширеніша концепція цих властивостей не підходить для всіх типів фразеологічних одиниць. Однак, в узагальненій формі, на його думку, ці особливості можна підсумувати наступним чином: "Frazém a idiom je nemodelové a ustálené syntagma prvků, z nichž (aspoň) jeden je z hlediska druhého členem extrémně omezeného a zavřeného paradigmatu (formálně a většinou i sémanticky). Prvkem se rozumí běžná jazyková jednotka libovolné roviny (kromě fonologické) ..." (Čermák 1985: 177).

Я. А. Коменський по-новому зібрав прислів'я і приказки у своїй збірці "Moudrst starých Čechů za zrcadlo vystavena potomkům". Це була не тільки збірка, але і перша спроба тематичної класифікації. Матеріал був розділений на чотири групи: а) про природу, метали, рослини, звірів: *Proti proudu plavati; Ne vše zlato vodě třpytí; Strom jednou ranou nepadá; Vlk leže netýje*; б) про людське ремесло: *Dal se bez vesla na moře; Jak zapřahl, tak jedeš; Komu se chce tancovati, tomu snadno pískati*; в) з історії: *Saul mezi proroky; Nepodařilý Absolón; Vředovitý Lazar*; г) з літератури, через яку мудреці описували людські вчинки: *Beran vlku vodu kalí; Kráva muškatu rozumí; Hlava bez mozku*. Класифікація показала нам розуміння автора змісту паремій.

Відносно **прислів'їв** Ф. Л. Челаковський висловлювався так "За внутрішнім характером прислів'я поділяються на дві головні групи: 1) це правила, за якими слід діяти, щоб одержати тілесну або душевну користь; 2) це набуті судження, що впливають із спостережень над усвідомлювальним та ірраціональним змістом предметів. Це дві властивості, однак не достатні для утворення прислів'їв. Головне, я вважаю, що вислів, узятий з потоку практичної мудрості, своєю узагальністю міг бути спрямований на конкретний випадок, тобто аби прислів'я щось виокремлювало, але водночас було всезагальним до всіх подібних випадків знову прилягало (Челаковський 1837: 292).

Щодо **приказок**, Ф. Л. Челаковський припускає, що воно зовні нагадують прислів'я, але за внутрішньою побудовою відрізняються від них. Вони індивідуалізують поняття, що виражають дію, предмет або його властивість і займають перехідну позицію між прислів'ями й мовними зворотами (фразеологізмами в їх сучасному розумінні), наприклад: *zavádíte o něco řeči – zavádíte o svůj krajíc – lepší za svým krajícem, než za cizím pecnem*. Ф. Л. Челаковський вважав, що прислів'я можуть вільно переміщатися з однієї говірки в іншу, навіть з однієї мови в іншу, то для приказок в мовних зворотах таке неможливо: "вони цілком втрачають свій звук, як тільки чужа рука до них доторкнеться (Челаковський 1837: 295).

Як підсумок, Франтішек Ладислав Челаковський збирав і укладав прислів'я усіх слов'янських народів, щоб побудувати "храм простонародної практичної мудрості". Матеріал вибирався в основному з найдавніших збірок. Автор хотів виділити головну мету: відобразити високі моральні риси слов'ян, які знаходяться на однаковому рівні з європейськими народами, у такий спосіб додати самоповаги слов'янським народам як

частині європейського слов'янства. Картину слов'янської народної філософії Ф. Л. Челаковський малював з допомогою прислів'їв, які відображали погляди простої людини з села, показали бажання “народного духу”.

Тепер наведемо визначення прислів'їв та приказок у чеському мовознавстві.

Příslovní (прислів'я) – krátké, někdy rýmované, lidovou tradicí udržované mravní naučení, které bývá vyjádřeno přirovnáním nebo metaforou (Brouček, Jeřábek 2007: 824).

Co můžeš udělat dnes, neodkládej na zítřek; Co se v mládí naučíš, ke stáru jako když najdeš; Hlad má velké oči; Jaký pan, takový pes; Lež má krátké nohy.

Řčení (приказка) – krátké, ustálené a lidovou tradicí udržované spojení slov, vyjadřující obrazně někdy i rýmovanou podobou životní zkušenosti bez mravoucného soudu (Brouček, Jeřábek 2007: 779).

Vytlouká klín klínem; vzít nohy na ramena; nosit dříví do lesa; prokázat někomu medvědí službu; házet hrách na zeď; mít máslo na hlavě; cedit slova skrze zuby; holý nesmysl.

Схожість та відмінність у розмежуванні прислів'я та приказки

Отже, ми бачимо, що визначення термінів “прислів'я” і “приказка” дуже близькі і досить схожі. Іноді в науковій літературі ці два доволі близькі поняття знаходяться у тісному синонімічному зв'язку, іноді використовуються в ролі синонімів. Така плутанина не випадкова. Прислів'я є близьке приказці, як по змісту так і по структурі. Мабуть, з малою частиною гумору, можна було б назвати прислів'я і приказку “паремійними поронімами”.

Отже, на якій підставі можна відрізнити два фольклорні явища? Опираючись на два запропоновані визначення можна звернути увагу на різний підхід чеської та української науки до проблеми розмежування прислів'їв та приказок. Українське визначення як основний розмежовуючий елемент приймає рівень змістовного плану, тобто образний, то чеське визначення звертає свою увагу в основному на зміст висловлювання з точки зору його морального наповнення, тобто, чи несе вираз моральне послання чи ні.

Зробити висновок ми би хотіли на основі висловленої В. І. Далья на тему: розмежування прислів'я від приказки, яке, на нашу думку, ближче чеському погляду, показаного нами вище. В. І. Даль розуміє прислів'я як “судження, вирок, повчання, висловлене натяком і пущене в оборот під чеканом народності. Прислів'я – підтекст з додатками до справи, зрозумілий і прийнятий усіма” (Даль 1957: 14). Під приказками він розумів “ вирази, мову з переносним значенням, просте іносказання, підтекст, спосіб вираження, але без притчі, без судження, висновку, застосування. Приказка заміняє тільки пряму мову загадкою, не договориює, іноді і не називає речі, але умовно, вельми ясно натякає (Даль 1957: 15). Єдиною ознакою, яка відрізняє прислів'я від приказки, В. І. Даль вважає “ відсутність притчі, іносказання, підтексту” (Даль 1957: 14).

Однак, практично всі дослідження цього питання доходять до висновку, що межа між прислів'ям і приказкою проведена вельми умовно, що достатньо змінити, або замінити одне слово і прислів'я може перетворитися у приказку. На нашу думку, саме ця особливість взаємодії цих двох фольклорних одиниць і привела до часткової плутанини у вживанні.

Звернемося до висвітлення поняття паремії у чеськими лінгвістами.

1.2.1. Поняття паремії у чеському мовознавстві

“Паремії”– це прислів'я, що походять з усяких відомих речей і призначені для формування в нас розважливості й обережності в житті, в людських стосунках” (Коменський 1954: 30).

“Прислав'я або приповідки”– це якийсь короткий і влучний вислів, в якому одне говориться, а інше розуміється, тобто слова звучать про якусь зовнішню, тілесну, відому річ, під якою розуміється щось внутрішнє, духовне, менш знайоме чи відоме” (там само с. 29).

Діяльність Яна Амеса Коменського відіграла величезну роль для створення та розбудови чеської пареміології. Він стверджував, що наука має бути корисною для всіх, не тільки зрозумілою вузькому колу освічених людей, які володіли латиною. Він закликав колегів відкласти латину і поширювати свої знання рідною мовою.

Я. А. Коменський записував паремійний матеріал для того, щоб зберегти мудрість предків, щоб використовувати його в сучасному житті з виховною метою. Я. А. Коменського цікавили прислів'я, в яких були відображені праведні основи людського життя та поведінки, на основі яких, автор може показати порушення цих вимог. Характеру вимог у суспільстві формулювався християнськими міркуваннями моралі, незмінними і дійсними для всіх.

Збірка Яна Амеса Коменського “Moudrost starých Čechů za zrcadlo vystavena potomkům” стала у слов'ян першою справжньою працею цього жанру і великим предметом гордості чехів: “ Наш Коменський у VII ст., коли інші народи навіть не мріяли про систематичне видання прислів'їв, таку працю підготував” (Гануш 1853: 33).

Вагому роль у згуродженні і публікуванні прислів'їв та приказок відіграли Й. Добровський, В. Ганка, Ф. Челаковський. Й. Добровський поєднав розвиток літератури з розвитком національної мови. Вперше виникла ідея писати літературні твори чеською або іноземною мовою. Для зміцнення ролі рідного слова з метою стабілізації чеської літературної мови звернувся Й. Добровський до чеських прислів'їв. Вчений розумів роль прислів'їв як джерела розвитку національної мови. Цікавий аспект, який потрібно відзначити, що Й. Добровський ввів прислів'я із живої народної мови.

Й. Добровський заклав основи порівняльної пареміології. Добре відомі в чеській культурі, вони виявляють паралелі також в українській мові. У багатьох випадках як еквіваленти, наприклад:

Vlka mání a vlk za humny – Про вовка промовка, а вовк і в хату; *Pravda oči kole* – Правда очі коле; *Kdo maže, ten jede* – Не підмажеш, не поїдеш; *Žaden bez práce nejlí koláče* – Хочеш їсти калачі, не лежи на печі.

Слід зазначити, збірка Й. Добровського “Českých přísloví sbírka” (1804 р.) виявилась єднальним ланцюгом між традицією збирати прислів'я, що увійшли до збірки Я. А. Коменського “Moudrost starých Čechů za zrcadlo vystavena potomkům” (XVII ст.) в нову традицію, яка в XIX ст. реалізувалася в праці Ф. Л. Челаковського “Mudrosloví národu slovanského v příslovích”.

У нашій праці потрібно обов'язково згадати ім'я вагомого чеського дослідника – Франтішка Ладислава Челаковського. Ф. Л. Челаковський був ідеологом чеського романтизму, вивчав і досліджував усну народну фольклорну культуру, звичаї, побут.

Протягом нашого дослідження ми дізналися, що Ф. Л. Челаковський до своєї збірки *Mudrosloví národu slovanského v příslovích* вніс з ремаркою *mr. “малоруське”* (за нормою сучасної української мови) наприклад:

Богу молись, дідька не дразни; Боже поможи! А ти небоже, не лежи; Дитина не плаче, мати не чує; Який хто до Бога, такий Бог і до нього; Кривого дерева у лісі найбільше; Свій свояка бачить з далека, Ворона вороні око не виклює; Хто дбає, той має; Сім літ раку не родило – та голоду не було; Кули голка, туди нитка: Панська ласка до порога.

Введення у збірку Ф. Л. Челаковського українських прислів'їв мало велике значення. Підтвердження головної ідеї автора – продемонструвати глибину, розум і винахідливість слов'янської народної філософії, яка знаходиться на однаковому рівні як у європейських народів. Також це сприяло близькому ознайомленню двох культур, української та чеської, сприяло зближенню у духовній сфері.

Проаналізувавши збірку Ф. Л. Челаковського “Mudrosloví národu slovanského v příslovích” – один із основних творів у чеському романтизмі із народною словесністю, народною філософією, з чистою душею і не зіпсованою мораллю. У цій праці автор використав порівняння паремій кількох слов'янських народів і провів часткові паралелі з неслов'янськими європейськими мовами.

1.3. Джерела та історія українських фразеологізмів

Скарбниця прислів'їв та приказок наповнювалась на протязі багатьох сторіч. Більшість прислів'їв та приказок самі за себе говорять в який період часу і за яких умов виникли. Але визначити час утворення того чи іншого прислів'я доволі важко, тому що деякі уточнювалися, інші – змінювалися із життям суспільства, інші набули довшої форми і вживалися у повсякденному мовному житті, багато з них із плином часу загубилися, декотрі могли пристосуватися до нових життєвих обставин і розуміються по-новому (Потебня 2003: 150).

Приказки менш повчальні, але в кожній з них також укладено влучний опис буденних ситуацій, вчинків людини і рис національного характеру. Джерела більшості крилатих висловів потрібно у далекому минулому.

Найдавніші збірники прислів'їв і приказок були виявлені археологами в Єгипті. Унікальні екземпляри глиняних табличок з афоризмами датуються приблизно 2500 років до н. е. Іншим значним началом крилатих фраз, безумовно, вважаємо Біблію, де висловлювання мудрості не тільки вилітаються в канву текстів, а й творять цілі окремі книги, як “Книга приповістей Соломонових”, “Книга Екклізіаста”, деякі розділи “Книги Йова”, частково “Книги Псалмів”. Отже, Біблія стала першим найбільшим джерелом запозичення прислів'їв та приказок в усну народну словесність. Звідси походять ряд усталених у народі висловлювань:

На все свій час і година своя кожній справі пі небом; Чим наповнене серце, тим говорять уста; Не журися про завтрашній день, кожний день має досить своєї турботи; Не судіть, щоб і вас не судили; Якою міркою ви міряєте, такою відміряють і вам; Нема нічого захованого, щоб не стало явним; Усяке дерево пізнається з плоду; Хто візьме меч, від меча і загине.

З Біблії походять образні вислови: *сіль землі, блудний син, заблудла вівця, вовки в овечих шкурах, нести свій хрест, мир вашому дому, терновий вінок, вмити руки* (Сумцов 1896: 26).

Мудрі висловлювання сучасників збирали і систематизували грецькі філософи та діячі культури Аристотель, Аристофан. Популярність прислів'їв і приказок Аристотель пояснював їх стислістю і точністю.

У 1500 р. Голландський вчений і просвітитель Ерази Роттердамський опублікував результат тривалого вивчення давньогрецької і давньоримської історії і культури – працю “Прислів'я”. Збірка включала більше трьох тисяч римських і грецьких крилатих виразів, адаптованих автором для розуміння сучасниками. Книгою зацікавилися найбільш освічені представники сучасного європейського суспільства. Її перекладали на національні мови і детально вивчали у навчальних закладах. Таким чином прислів'я та приказки Стародавнього світу проникли в культуру народів Європи. Цим пояснюється наявність у різних мовах схожих за змістом образних виразів (там само С. 28).

Прислів'я та приказки пронизують всю українську літературу, починаючи від найдавніших її пам'яток як “Повість временних літ”, “Поученіє Володимира Мономаха”, “Руська правда”, “Слово о полку Ігоревім”, літописи Величка та Грабянки, “Історія Русів” та ін. Короткими висловами народ висловлював відданість Батьківщині, здолати всіх ворогів Русі і впевненість у швидкій перемозі. Автор “Повісті временних літ” вводить приказку: *погибоша, як обре*, що означає: *загинули, як обре*. Цей вираз

народився після вигнання слов'янськими народами зі своїх земель племен кочовників-обрів. Приказка, що утворилася ще у VIII ст. Допомогла літописцю образно передати свої думки про долю всіх загарбників землі Руської.

Перші збірники прислів'їв та приказок з'явилися в другій половині 17 ст. Климентій Звновіїв, відомий український поет, зібрав понад півтори тисячі прислів'їв, які уклав у рукописний збірник "Приповісті посполиті" і використовував їх у своїх віршах. Вперше збірку прислів'їв надрукував О. Павловський у своїй "Грамматике малороссийского наречия" (1818). Цей матеріал служив для вивчення української мови (Сумцов 1896: 33). Прислів'я зібрані Котляревським, увійшли до збірки "Русские в своих пословицах" В. Снегирьова, виданій в чотирьох томах в Москві 1831-1834 р.р. (там само С. 33).

Одним з перших українських збирачів можна вважати Г. Сковороду. П. Гулака-Артемовського, Г. Квітку-Основ'яненка, Л. Боровиковського, М. Шашкевича, Я. Головацького, І. Вагилевича. Добірку прислів'їв надрукував Т. Шевченко в "Букварем южнорусском" у 1861 р. Першою окремою українсько збіркою "Малороссиские пословицы и поговорки собранные В.Н.С." вийшла друком у Харкові 1834 року. У цій праці було вміщено 607 творів. На Західній Україні перший збірник Г. Ільковича "Галицькі народні приповідки", який був опублікований у Відні в 1841р. У цьому ж році Л. Боровиковський опублікував збірку прислів'їв в альманасі Є. Гребінки "Ластівка". В альманасі "Венок русинам на обжинки" Я. Головацький у Відні в 1847р. видав розділ "Приказочка", який вміщував українські прислів'я та приказки. У 1854 р. М. Симонов видав збірку "Українські приказки, прислів'я і таке інше", привернула до себе увагу не лише в українській, а у цілій слов'янській фольклористиці.

У шести книгах "Етнографічного збірника" (1901-1910) І. Франко опублікував понад 30000 прислів'їв. Це було найбільше досягнення фольклор, як науки у цьому жанрі (Сумцов 1914: 45).

Велике значення мають теоретичні матеріали О. Потебні "Из лекций по теории словесности. Басни. Пословица. Поговорка." (Харків 1914) та М. Сумцова "Опыт исторического изучения малорусских пословиц" (Харків 1896).

Значний внесок у дослідження жанру зробив І. Франко у теоретичних коментарях та передмовах до "Галицько-руських народних приповідок". Він являється автором обґрунтування принципів класифікації паремій (Пилипчук 2001: 82).

У 20 ст. фольклористи, які вивчали і досліджували паремії відносяться: П. Попов, М.О. Рибнікова, Л. Скрипник, Д. Бондаренко. Відомим дослідником був М. М. Пазяк, він досліджував малі жанри на Україні. Збірка "Українські прислів'я та приказки" була опублікована в Києві у 1984 р.

1.4.1. Найдавніші джерела походження фразеологізмів

Одні з перших матеріалів паремійного характеру можна віднайти в хроніці *Cronika Boemoium* – першого чеського хронікаря Космаса. Загальноновизнаним є твердження, що час виникнення хроніки походить з кінця XII ст.

На хроніку Космаса опирався автор іншої давньочеської хроніки 1310-1314 рр. У наш час відома як Далімілова хроніка. Спочатку цей твір приписували болеславському правителю Далімілу Мезержицькому, але це твердження було помилковим. У XVII ст. Й. Добровський довів цю неточність. У чеській літературі хроніка й далі називається як праця Даліміла. Вчені дослідили, що паремії з Далімілової хроніки перейняті з хроніки Космаса (*Bláhová 1995: 200*).

Одна з найстаріших збірок чеських прислів'їв та приказок належить Смілу Флашу, автору алегоричних віршів, який проживав у Пардубіцах. Цю збірку *“Incipiunt proverbialia Flassconis, generosi domini et baccalarii Pragensis”* виявив Франтішек Палацький в Тшебонському архіві. Вперше ця збірка була видана у 1827 р.

У 1582 р. вийшло видання під назвою *“Dicteria seu proverbialia bohemia...”*, автором якого був Ян Срнець, було зібрано понад 650 прислів'їв та приказок. В приватній школі для заможних дітей в Празі Ян Срнець використовував прислів'я для відпрацьовування граматичних вправ з латини. Цей методичний спосіб був вдалим, книга користувалася величезним успіхом.

Діяльність Я. А. Коменського відіграла величезну роль для створення та розбудови чеської пареміології. Він закликав сучасників відкласти латину і йти в народ поширювати свої знання рідною мовою. Я. А. Коменський зосередився на чеських прислів'ях та приказках у праці *“Moudrost starých Čechů za zrcadlo vystavená potomkům”*, яка за життя автора не вийшла друком. Понад двісті років збірка пролежала а польському Лешно. У 1841 р. Я. Пуркіне знайшов цей рукопис а також інші твори Я. А. Коменського. Збірка чеських прислів'їв Я. А. Коменського *“Мудрість старих предків, мов дзеркало, виставлена нащадкам”* (написана 1649р.) та відома праця *“Didaktika”* (*“Дидактика”*) були надруковані у 1849 р. Чеським національним музеєм. Перевидання збірки було у 1872, 1901, 1920 та 1954 роках.

Вагому роль у згуродженні і публікуванні прислів'їв та приказок відіграли Й. Добровський, В. Ганка, Ф. Челаковський. Йозеф Добровський поєднав розвиток літератури з розвитком національної мови. Для зміцнення ролі рідного слова з метою стабілізації чеської літературної мови звернувся Й. Добровський до чеських прислів'їв. Праця *“Českých přísloví sbírka”* (*“Збірка чеських прислів'їв”*) вийшла в світ у 1804 р. Збірка була перевидана лише один раз у 1963 р. як сімнадцятий том академічного зібрання творів (19) томів Й. Добровського. В основу цієї праці автор поклав збірку прислів'їв Яна Срнеця *“Dicteria seu proverbialia Bohemica”*

Збірка Й. Добровського виявилась єднальним ланцюгом між традицією збирати прислів'я, що увійшли до збірки Я. А. Коменського *“Moudrost starých Čechů za zrcadlo vystavená potomkům”* (XVII ст.) і новою традицією, яка в XIX ст. реалізувалися в праці Ф. Л. Челаковського *“Moudrost národu slovanského ve příslovích”*.

Найбільший науковий внесок серед усіх чеських дослідників, хто вивчав, збирав, і друкував прислів'я приказки був Франтішек Ладислав Челаковський. Над цією збіркою автор працював понад тридцять років. Мав велику честь видати найбільшу збірку слов'янських народів *“Мудрослів'я народу слов'янського в прислів'ях”*. На титульній сторінці було написано: *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích. Připojena jest sbírka prostonárodních českých pořekadel. Uspořádal a vydal Frant. Lad. Čelakovský. V Praze. 1852. U komisi u Františka Řivnáče. (Čelakovský 1837: 291).*

Згромадження прислів'їв у Чухії цією збіркою припускається завершеним. Після збірки Ф. Л. Челаковського була опублікована ще одна двотомна збірка чеських прислів'їв, автором якої був В. Флайшганс.

Вагомий задум Вацлава Флайшганса "Česká přísloví. Sbírká přísloví, průpovdí a pořekadel lidu častého v Čechách, na Moravě a v Slezsku" мав стати найбільшою працею в історії чеської пареміографії. У цій збірці автор хотів дослідити матеріал усіх рукописних в друкованих матеріалів з XIV ст. і до сучасності. Праця В. Флайшганса вийшла у світ у 1911 р. – літери від А до N, 1913 р. – літери О – Z. Передмова збірки включає огляд бібліографії збірок прислів'їв та приказок усіх європейських народів. Це свідчить про те, що збірку можемо вважати серйозною науковою працею (*Flajšhans 1911: 5*).

Цікавим буде додати твердження видатного знавця чеської мови Павла Айснера: "Ця книга належить до таких, за яку її автор у порядному культурному товаристві заслужить повагу і славу" (*Eisner 1992: 150*).

Після видання словника В. Флайшганса запанував застій на довгі роки у чеській пареміографії. Чеські дослідники говорили про те, що було би добре, якби з'явилася нова велика праця, однак цього не сталося. Тільки нашу увагу могла би привернути увагу невелика збірка К Крауса "Чеські прислів'я", яка виділяється передмовою Карела Чапека (*Kraus 1931: 98*).

Збірка Я. Заоралека "Lidová řčení", видання 1947 р. У цій збірці зібрано народні приказки, стійкі словосполучення, порівняння, майже немає прислів'їв. Ця збірка вважається вдалою і на високому рівні, але її не можемо назвати лексикографічною, бо матеріал використовувався із старих джерел, хоча і мав інформацію про походження усталеного вислову.

На кінці XX ст. відбувається співпраця німецько-чеського проекту "Діалог у світі людей і машин". Над цим проектом працювали чеська етнографка Д. Бітнерова і німецький лінгвіст Ф. Шиндлер. Чеський народ отримав новий словник, який у результаті досліджень репрезентував сучасний репертуар чеських прислів'їв (*Bittnerová, Schindler 1997: 315*). Праця Д. Бітнерової та Ф. Шиндлера дала відповіді на запитання, чи прислів'я інших народів були освоєні чеським народом упродовж ста п'яти років і чи здійснилася мрія Ф. Л. Челаковського про слов'янську проverbsальну єдність.

Слід зазначити, що утворилися перекладні словники прислів'їв, які вводять кілька слов'янських мов: польську, російську, болгарську. Так колективна праця 16-ти польських в чеських колегах презентує дев'ять мов: (чеську, польську, російську, англійську, німецьку, французьку, італійську, іспанську, латинську). На жаль, української серед них немає.

4. 1. 2 Історико – культурні джерела фразеологізмів

Фразеологічні одиниці утворювалися на основі досвіду нації, її історії, культури, світогляду. Фразеологізми накопичують дані про національні реалії, обряди, заичаї, атрибути повсякденного життя, природи в своїй семантиці.

Прототипом фразеологізму, як правило, виступає вільне словосполучення, яке, ймовірно, тому змогло закріпитися, стати масово відтвореним, перейти з мовлення в мову, що воно вдало схоплювало колективний і звичайно важливий досвід людей” (*Верещагін, Костомаров 1982: 92*).

Багато чеських дослідників підкреслюють важливість фразеологізмів, як одиниць, які відображають специфіку історії, фольклору і способу життя кожного народу. Ця тема в науковій літературі досить добре опрацьована, ми можемо зауважити лише три групи фразеологізмів, які приносять найбільшу користь у відображенні чеських та українських реалій, фразеологізмів пов’язаних з історією, з фольклором і фразеологізмів, які походять з літератури (див. дет. *Štěpanova 2004: 15-16*).

Фразеологічні одиниці пов’язані з історією. Велика група чеських фразеологічних одиниць зберігає свідчення про важливі історичні події. Багато чеських фразеологізмів бережуть пам’ять чеських героїв гуситських воєн – Яна Жижку з Троснова (1360-1424), порівняння: *slepý jak Žižka*, зовсім сліпий, *starý jak Žižka*, дуже старий; *pamatuje Žižku (Žižkovu vojnu)* є дуже старий; (*zdi že by to Žižka nerozhazel, velmi pevné zdi*; застар. *Nadal mě co Žižka mnichy, ukázal mi co proto* (*Zaorálek 1963: 442*).

Конкретне посилання у фразеології отримало таке ім’я австрійсько-угорського імператора Франтішка Йозефа I. Під час візиту Праги імператор мав прогулянку по Карловому мості (*procházel*). Газети випустили статтю з фотографією і заголовком “*Procházka na mostě*” (*SČFI 1988:266*). Жартівники виклали *procházka* як власну назву, і так з’явився псевдонім для монарха – *starý Procházka*.

Багато фразеологічних одиниць походять з творів літератури різних періодів. Наприклад: *ječet jako Viktorka u správu*, проникливо кричати, верещати (*Viktorka – персонаж з “Бабусі” Божени Немцовой (Babička B. Němcové)*); *chovat se jako divá Bára*, поводитись дико, бути необдуманим (*divá Bára – персонаж однойменного оповідання Б. Немцовой*); *chovat se jako Švejk*, дивитися здивовано, незрозуміло, а в думках глузувати з когось; *kašlat jako starý Rychnovský*, сильно кашляти (*Rychnovský – персонаж відомої театральної п’єси, був хворий і мав сухоти*).

До фразеологізмів цієї групи відносяться фразеологічні одиниці, які походять з театрів, фільмів, телебачення, тощо; наприклад: *je ještě Kalupinka, má oči jako z Kašparovy krávy, představuje si jako Hurvínek válku, letět jako večerníček, malý, ale šikovný* (див. дит. *Štěpanova 2004: 15-20*).

В чеській лінгвістиці існує не дуже багато фразеологічних одиниць запозичених з інших мов, наприклад: *Saky paky*, бідний одяг, бідний маєток – фразеологізм виник на основі німецького *mit Sack und Pack*, тобто зі всіма речами (відходити, йти геть). Похідним цього німецького виразу є чеський *sakumpak, celkově, úplně, se všim všudy*. З виразу *saky paky* було утворено фразеологічна одиниця *sbalit si své saky paky*. Звернемо увагу, що чеський фразеологічна одиниця *saky paky* не зберегла структуру німецького етимону, а вживається у множині (*Čechová 1999: 49*).

Так ми бачимо, що подібних фразеологічних одиниць в чеській мові існує відносно мало, а ті, які існують, мають змінену форму, яка вказує на усний спосіб утворення фразеологічних одиниць. Очевидно тільки латинська мова, яка працювала в європейських мовах як мова освіти і науки, була головним джерелом фразеологізмів

прийнятих в оригінальній графічній формі. Зараз ці вирази в українській та чеській мові мають літературний характер і в розмовній мові не використовуються. Але в публіцистичних текстах на думку М. Чехової ситуація відрізняється: “V posledním období, zvláště se vstupem humanitně vzdělaných lidí do veřejného politického života, přibýlo citátových frazémů latinských, a to antického i křesťanského původu” (*Čechová 1999: 49*).

Отже, на основі описаних джерел походження чеських та українських фразеологічних джерел, зокрема прислів'їв, як паремійних висловів, є очевидним, що вони зафіксували у чеській та українській багатий неповторний матеріал історії та культури кожного з народів. Саме на основі цього факту можна зазначити прислів'я як спільний елемент та матеріал для вивчення фразеології, пареміології та фольклору.

2 Фольклор як головне джерело прислів'я

2.1. Предмет вивчення фольклору

Записувати, збирати й художньо обробляти зразки народної творчості почали

наприкінці XVII ст., а особливо у XVIII і XIX ст. Відомими збирачами усної народної творчості були брати Якоб і Вільгельм Грімм, Клеменс Брентано, Олександр Пушкін, а в Україні Михайло Максимович, Іван Франко та ін.

Слово “фольклор” (англійською *folklore* – народна мудрість, народне значення) в науковий обіг ввів англійський археолог Уїльям Джон Томс, опублікувавши невелику статтю “Folk-Lore”. Як дослідник пам'яток матеріальної культури автор хотів за допомогою цього терміна підкреслити її зв'язок із проявами духовного життя народу – зі звичаями, звичками, обрядами, забобонами, баладами, прислів'ями тощо давніх давен (Гусев 1966: 3),

Офіційно поняття “фольклор” англійське фольклорне товариство прийняло і закріпило 1879 р., при чому у двох значеннях – широкому і вузькому. У широкому значенні воно означало “неписану (усну) історію народу, переважно неписану історію примітивних епох”; у більш вузькому значенні – “стародавні звички, звичаї, обряди, церемонії минулих епох, які перетворилися в забобони і традиції нижчих класів цивілізованого суспільства (Гусев 1966: 5-6). З цього часу фольклористика як наука постійно еволюціонувала: обсяг досліджуваний нею видів народної культури то розширювався, то звужувався. По-різному тлумачився і термін “фольклор” (Гусев 1966: 5).

Серед українських вчених термін “фольклор” уперше почав вживати і увів у науковий обіг українського народознавства М. Драгоманов, а закріпив – І. Франко. Відтак цим терміном почали користуватися М. Грушевський, Б. Грінченко та інші дослідники.

Фольклористика як наука пройшла довгий час становлення і розвитку, під час якого змінювались його засади, місце серед інших дисциплін. Внаслідок різних поглядів на усну народну творчість виник ряд теорій, які лягли в основу вироблених шкіл та напрямів фольклористики.

Міфологічна школа (перша пол. XIX ст.) виникла в руслі загальноєвропейського романтизму, її представниками були В. Ф. Шеллінг, брати Август і Фрідріх Шерелі та ін. За їх теорією міфологія є низкою символів, які вважаються виявом релігійно-міфічних ідей. У вченні представників цього напрямку домінує погляд, згідно якого, в основі мотивів усної народної творчості лежить первісна релігійна символіка, що передається з покоління в покоління (Руснак 2011: 16).

Першим представником міфологічного напрямку в Україні був М. Максимович. У фольклористичних та історико-літературознавчих працях вчений використовував символізм. Ідеї міфологічної школи набули у теоретичних працях Костомарова. У своїх працях вчений торкнувся проблеми міфологічної основи народних обрядів, звичаїв та вірувань (Лецак 1982: 14)

У період розвитку міфологічної школи було покладено початок зіставного аналізу фольклору. Представником таких аналізів був О. Потебня. Наступним етапом розвитку була міграційна теорія, яка мала вплив і на українських дослідників. Микола Сумцов к своїй науково-дослідницькій діяльності простежував міграцію сюжетів, мотивів, запозичення частин та елементів обрядово-ритуальних дійств. Ідею запозичень використовував у свої працях М. Грушевський. Паралельно з міграційною школою почала складатися етнографічна школа. У працях українських учених, зокрема, Ф. Колесси, вона названа теорією полігенізму. За нею, усі подібні явища в міфології та фольклорі

пояснювалися спільністю для всього людства психологічних законів та закономірностей духовного розвитку (*Руснак 2010: 19-23*).

Український фольклор різноманітний за жанровою характеристикою. Увесь фольклор умовно поділяють на **прозовий і поетичний**. Прозовий фольклор у свою чергу поділяється на дві великі групи: художня проза і документальна (неказкова). До художньої прози належать різні види казок: про тварин, героїко-фантастичні та соціально-побутові, небилиці. Документальна проза охоплює легенди, перекази, оповідки, народні оповідання.

До поетичної народної творчості належать короткі влучні вислови- приказки, прислів'я, загадки, вітання, прокльони, побажання, тощо. Прислів'я і приказки в образній формі відображають найсуттєвіші сторони навколишнього середовища, суспільних і родинних відноси.

Серед дитячого фольклору у цьому жанрі найпоширеніші примовки, прозивалки, мирилки:

Мир – миром,

Пирого з сиром,

Вареники в маслі,

Ми подружки красні.

Обнімемося! Поцілуємося! (Лановик 2006: 591).

Фольклор збирали в досліджували М. Житецький, О. Потебня, Леся Українка, ЯІ Лисенко, М. Коцюбинський, Д. Яворницький та інші.

Тепер переходимо до визначення “фольклору” у чеському мовознавстві. Наведемо декілька визначень. Так наприклад Богуслав Бенеш за **фольклор** вважає: “ сукупність історично створених словесних, музичних, вокальних, танцювальних і театральних проявів, жанрів і комунікаційних процесів, які формують давню перевірену структуру стереотипів в рамках даного типу народної традиційної культури (*Бенеш 1990: 7*). На першому місті автор наголошує на словесних проявах.

Для порівняння запропонуємо ще одне визначення **фольклору** Вацлава Фронця: “ Народна культура у вузькому значенні іноді називається фольклором, охоплює широкий спектр проявів матеріального, соціального і духовного життя людей, різноманітність занять в засобів для існування, будівництво в житло, одяг, харчування, види транспорту, мистецькі вирази, спорідненість, традиції, обрядова культура, знання і віра; словесні вокальні, танцювальні і театральні прояви мистецтв – тільки останні чотири компоненти народної культури входять до підсумкового визначення фольклора (*Фролець 1984: 5*).

Міфологічна школа (**mytologická teorie**) – один з перших методологічних напрямів у фольклористиці взагалі, мав багати представників як в Україні так і в Чехії в XIX ст. Чеськими дослідниками фольклору були наприклад П. Шафарика та В. Ганки. Фундаментальні праці видатного чеського славіста Шафарика є величезним внеском у вивчення культури та історії слов'ян. Наукові роботи вченого з історії та літератури не тільки зводили історичну науку того часу на якісно новий рівень її розвитку, а й зробила великий внесок у становлення національної самосвідомості чеського і словацького народів. Не дивно, що діяльність Шафарика отримала широке висвітлення як у закордонній, так і у вітчизняній історіографії (*Леуцак 1982: 94*). Пізніше протягом XIX ст. підходи і методи змінювались у дослідженнях фольклорного матеріалу, дослідження стають більш науковими а фольклористика відхиляється від тенденції міфологічної теорії. До визначних напрямів фольклористики необхідно ввести порівняльний метод, теорію міграції, історично-типологічну теорію та ін. Предметом фольклористики протягом XIX ст залишається культура життя людей в селі, лише з середини XX ст.

під впливом урбанізації, предметом дослідження стає населення у містах (*Штофанік 2017:19*).

Одними із найяскравіших представників досліджування і збирання фольклору були Карел Яромір Ербен та Леош Яначек.

Досліджуючи чеську фольклористику у нашій праці, обов'язково потрібно відзначити Божену Немцову (Барбору Новотну). Чеська письменниця, Б. Немцова – видатний чеський прозаїк XIX ст., майстер “сільської” прози. Вона відобразила у своїх творах не лише побут, а й світогляд суспільства Чехії та Словаччини, її творчість пронизана духом патріотизму та народності. Казки Немцової, низка її оповідань і передусім повість “Бабуся” увійшли в золотий фонд чеської літератури.

Чеський фольклор пройшов важкий шлях розвитку, обумовлений історією народу. Історичні обставини сприяли зближенню його форми і змісту з європейською фаховою літературою.

Основними жанрами народної прози є казки про тварин, чудові авантюрно-новелістичні і побутові казки, перекази та анекдоти.

З дрібних жанрів народної прози популярніше всього прислів'я і приказки, загадки.

У чеській народній пісні виділяються кілька жанрів: обрядові, ліричні, танцювальні, балади, історичні пісні (*Лецак 1982: 104*).

2.2. Характерні особливості прислів'їв як фольклорного жанру

Перейдемо до безпосереднього теоретичного пояснення значення прислів'я як фольклорного жанру

Якщо говорити про визначення місця прислів'я в системі фольклорних жанрів, то спочатку потрібно визначити, що таке фольклорний жанр: "... фольклорний жанр є така організація, а також комплекс традиційних морфологічних практик, який знаходиться в центрі усної, інструментальної, танцювальної чи місічної імпровізації і вважаються оптимальними для вираження повного змісту" (Бенеш 1989: 64).

Богуслав Бенеш, посилаючись на дослідження фольклориста В. Є. Гусева, запропонував структуру фольклору розділити на роди, групи, жанри і види. Беручи до уваги цю кваліфікацію, відносимо прислів'я до *епічного* фольклорного роду (Бенеш 1989: 64).

Визначившись з місцем прислів'я в системі фольклору, обмежимо рамки характеристики прислів'я. Нам здається прийнятним характеризувати прислів'я смисловим і культурним параметрами. Під смисловими параметрами ми вирішили розуміти особливості прислів'я, пов'язані з його неструктурними, тобто не пов'язані з формою прислів'я, характеристиками.

2.2.1 Смислові особливості прислів'їв

До смислових особливостей можемо зарахувати таке:

А) Типізація і пізнавальне значення прислів'їв

Воно полягає в тому, що вони не просто рееструють явища життя, а типізують їх і типізація в них служить моментом посилення їх пізнавального значення. Типізація проявляється в тому, що прислів'я говорить про характерні явища дійсності, відбирає найбільш важливе і показове. Типізація проявляється в утворенні типових образів, в яких включені соціально-історичні та соціально-психологічні узагальнення (Кравцов 1972: 205).

Б) Індивідуальність прислів'я

Незважаючи на те, що прислів'я має вироблену поколіннями форму і зміст, кожна конкретна людина може використовувати і застосовувати її, керуючись власним мовним відчуттям. Іноді це також може відбуватися через неочевидність чи можливість подвійності трактування внутрішнього смисла прислів'я. Конкретне явище набуває в ньому узагальнюючого смислу, а окремий факт застосовується до загального явища, наприклад: *Що посієш, то й пожнеш*, кажуть здавна, маючи на увазі не лише якість посіву, а й результат будь-якої справи, вчинку.

В) Динамічність, мінливість прислів'я

Безумовно, під терміном "мінливість" ми маємо на увазі (як, мабуть, у кожного системного мовного явища) час в декількох поколінь. Прислів'я здатне мінятися і трансформуватися не тільки у своєму змісті, але й у своїй формі, підпорядковуючись таким чином потребам людини, яка висловлюється. Так, якщо попередня форма або зміст устаріли, втратили актуальність, або змінилися соціально-економічні відносини в

народі, то прислів'я пристосовується до нових умов використання, видозмінилися і продовжує існувати:

Не имей сто рублей, а имей сто друзей (укр. Варіант: *Не май сто кін, май друзів доволі; Не май сто рублів та одного друга; Грошей мало не біда, як є друзів череда*).

Шкода, ми не можемо використати українські прислів'я для пояснення матеріалу. Існує також новий варіант прислів'я: *Не имей сто друзей, а имей сто рублей*. Це прислів'я набуло популярності в 90-ті роки минулого століття, у зв'язку із змінами в соціально-економічному житті суспільства

Г) Психологізм прислів'я

Недарма багато вчених приділяють велику увагу психологізму прислів'я. Прислів'я здатне реагувати на такі складні питання самовизначення, рефлексії людини, визначення добра і зла, краси в потворності, розуму і дурості, вирішувати складні соціальні відносини у людському колективі і навіть реагувати на відносини людини і Бога. Хоча, як зазначив Н. І. Кравцов, у прислів'ї відсутній образ, тобто образ людини, образ Бога, образ сина і т. д., є тільки їх конкретна характеристика. Немає цільного психологічного образу конкретного суб'єкта, це відбувається "не тільки тому, що воно (прислів'я) коротке, а і тому, що в період його виникнення як жанру, психологічне зображення ще тільки зароджувалося або ще не виникло у фольклорі. <...> Так загальна риса психологічної сторони прислів'я складається в узагальненості визначень людських якостей і душевних станів у відсутності конкретних образів (Кравцов 1972: 60).

Д) Оцінювання характеристики прислів'їв

Буває позитивна оцінка визначених життєвих ситуацій або негативна. Прислів'я не знає середніх оцінок, що вказує на її анархічність. Підтверджує теорію про не знання можливості "середньої" оцінки.

2.2.2. Структурні особливості прислів'їв

До структурних особливостей можемо зарахувати:

А) Закон єдності форми і змісту прислів'я

Зміст тісно пов'язаний із формою прислів'я: зміст вимагає певної форми, у свою чергу форма диктує певні вимоги до змісту. "Характерною особливістю, яка відрізняла поіслів'я, наприклад, від приказки, крилатого слова, фразеологічного вираження, є те, що в ньому виражається ясна, певна, закінчена думка. Це не тільки додає прислів'ю цілість, строгість композиції, але робить його значення в ідейному смислі жанру. Саме тому в ньому відсутнє все те, що може гальмувати, ускладнювати розкриття його ідейної суті, наприклад елементи опису (*Кравцов 1972: 233-234*).

Б) Синтаксичні особливості прислів'я

Прислів'я є неподільним синтаксичним цілим. Прислів'я ж, що містять у смисловому і синтаксичному відношенні стійкі речення синонімічним словом або словосполученням не змінюється, оскільки значення розгорнутого речення завжди ширше від значення слова чи словосполучення, які є лише членами речення (*Баран, Зимомря, Білоус 2006: 105*).

В) Прислів'я і логіка

Структура прислів'я частіше двочленна, де перша частина – судження, а друга – логічним висновком. Крім того, існують вже і одночленні прислів'я, проте для більшості таких прислів'їв притаманне досить негативне емоційне забарвлення (*Рибнікова 1971: 337*).

Г) Рима і ритм. Гумор у прислів'я

Милозвучність прислів'їв необхідна для кращого запам'ятовування і формулювання думки. Для такої самої мети служить гумор, часто влучно і вміло використовується у прислів'ях (*Рибнікова 1971: 338*).

Д) Засоби виразності прислів'я

Ми знаємо, що прислів'я є стисле, тому існує необхідність у сильних, різких формах вираження – пропущення, скорочення, антитеза, гіпербола, риторичні питання, іронія, все що має емоційний вплив. Окремо варто згадати про особливості, пов'язані зі

збором та реєстрування прислів'їв. Часто збирачі та укладачі прислів'їв не супроводжують тексти поясненням, яким чином, де, в яких умовах були записані прислів'я. Також рідко надаються відомості, за яких життєвих обставин, з якою метою і в якому конкретному значенні вжито те чи інше прислів'я. Адже це надзвичайно важливо знати, оскільки в цьому випадку спростилося б смислова класифікація прислів'їв. Воно б перестало ґрунтуватись тільки на особистому відчутті, емоціях збирача (*Баран, Зимомря, Білоус 2006: 108*).

III. ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВІДБРАНИХ ПРИСЛІВ'ІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ЧЕСЬКІЙ МОВАХ

У цій частині ми покажемо основні принципи відбору елементів прислів'їв, дамо характеристики відібраних прислів'їв, які, на наш погляд, найбільше відповідають темі нашого дослідження.

Основним завданням нашого дослідження є аналіз українських і чеських прислів'їв з компонентом "відносини". Під терміном компонент "відносини" ми розуміємо такі прислів'я, які своєю внутрішньою формою являють собою характеристику, аналіз різних людських відносин. Серед прислів'їв української та чеської мов були вибрані прислів'я з такими основними схемами відносин:

1. "Батьки -- діти".

Ця схема має на увазі аналіз відносин, які виникають між батьками та їхніми дітьми. Відносини можуть мати як повчальний характер, так і застережливий і навіть іронічний.

2. "Чоловік -- дружина".

Ця група містить прислів'я, які описують відносини між подружжям, а також прислів'я, які характеризують одного із членів подружжя.

2. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРИСЛІВ'ІВ ЧЕСЬКОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

2.1. Порівняльний аналіз тематичної групи "батьки - діти"

Тематичні підгрупи: схожість дітей на батьків.

Тепер зробимо аналіз вибраних нами українських та чеських прислів'їв на тему "батьки – діти". Ми дослідили 78 прислів'їв українською мовою і 53 чеських прислів'їв

Тепер звернемося безпосередньо до аналізу власне тематичних підгруп.

Всі прислів'я основної групи "Батьки - діти" були розділені, згідно тематики на п'ять підгруп. Звернемося до аналізу і порівнянню чеських і українських прислів'їв у кожній підгрупі.

2.1.1. Схожість дітей на батьків: це одна із найбільших підгруп. Українських прислів'їв ми дослідили – 14, а чеських – 20. У даній підгрупі у достатньо великій кількості представлена лексична варіантність.

В цій підгрупі можна виділити такі характеристики:

- Подібне народжує подібне. (*Víd loся - loсяta, a víd свині - поросята.*)
Orel orla plodí a sova sovu rodí).
- Неможливе народити когось іншого. (*Nevylíhne vrána slavíka. Вороні яструбом не бути).*
- Спадкоємність поколінь. (*Jaký otec takové děti. Який батько такий син*)
- Відмінність нащадків від батьків. (*Řídcí synové otcům svým podobní se nalézají .*
Однієї матки та неоднакові дітки).
- Гарне народжує гарне, а погане народжує погане. (*Od špatného semene nečekej dobrého plemene. Яке зіллячко, таке і сім'ячко).*

Якщо говорити про різницю між українськими та чеськими прислів'ями, то в даній підгрупі таких рис мало. Серед особливостей потрібно відзначити переважаючу кількість прислів'їв з негативною характеристикою в чеській мові :

(*Ze zlé kůže nemůže být dobrý kozich. Zlého stromu zlé ovoce, zlý pták, zlé vejce*)

Порівняно з українською мовою, а також повна відсутність прислів'їв з позитивною характеристикою, з позитивним ставленням.

Як ми вже згадували раніше, у прислів'ях, представлених у цій групі, сильна лексична варіантність. Тому ми вирішили звернути увагу на найчастіші образи, які описують взаємовідносини батьків і дітей. В українських прислів'ях ми бачимо образи:

-Дерева: яблуня, груша, верба (*Яблуко від яблуні не далеко відкотиться*).

- Тварини: поросся, бобр, лось, орел, ворона, вовк, вівця, курка (*Восени і курчата курми будуть*).

Як можна помітити, образи тварин, для опису відносин між батьками та дітьми, зустрічаються частіше, ніж образи дерев. Найбільше вживається образ яблуні серед дерев, а серед тварин - свиня. Причому, якщо яблуня несе позитивний зміст, то образ свині, із зрозумілих причин, описує негативні сторони схожості дітей на батьків.

У чеських прислів'ях ми виділили такі образи:

- Дерева: яблуня, дуб (*Na dubě jen žaludy rostou*)

- Тварини: кішка, вовк, ворона, сова, голуб, курка, орел, сокіл (*Orel orla plodí a sova sovu rodí*)

Ми помітили, що образ свині, який часто вживається у українських прислів'ях, в чеських не зустрічається зовсім (*Від лося лосята, в від свині поросята*). Найчастіше вживається образ сови (*Sova nevusedí sokola*).

Цей образ використовується як в позитивному, так і в негативному значенні. Образ сови несе скоріше нейтральний характер, описує неможливість народити щось інше.

Батько виступає головою родини, його "присутність" в українських прислів'ях та приказках мінімізована, тлексема *батько* вживається зрідка (*Батько не той, що породив, а той, що спорядив*) і зазвичай побудовані на основі паралелізму: *Яка вода, такий млин, який батько, такий син; Який куц, така й хворостинан, який батько, й дитина тощо*, уживаються в ситуації, коли хочуть підкреслити, що діти, передусім син (сини), є продовжувачами не лише батьківських традицій, звичаїв, а й характеру, вдачі.

В чеських прислів'ях, під час нашого дослідження, ми також знайшли прислів'я, де використовується паралелізм (але таких прислів'їв ми не знайшли багато:

Jaký mlynář taký mlýn, jaký otec, taký syn; Jaká řepa taká nať, jaké plásty, taká mlád').

Можемо зробити висновок, що в чеських прислів'ях спадкоємність поколінь (від поганого батька народжуються погані діти) говорять про це прямо (*Špatný strom nerodí dobrá jablka*). Тоді як українські прислів'я негативне ставлення до поганого роду виражають скоріше в образах тварин, через порівняння, зіставлені, тобто прямі негативні ставлення виражені не будуть (*Дід був свинею, а внук поросям*).

Загальний висновок можна зробити такий, що в цілому елементи прислів'їв досить сильно близькі, що показує на близькість менталітету в цій області. Надають перевагу прислів'ям, які описують спадкоємність нащадків, тобто схожість дітей на своїх батьківщо може бути показано, як з позитивного так і з негативного боку. Ми також дослідили, що прикладів із негативними характеристиками більше в чеських

прислів'ях. Також підкреслюється неможливість подолати соціальне положення, в якому людина була народжена. Соціально успішним нащадкам, навпаки, в прислів'ях наводяться приклади "розчарування" своїх предків. Таким чином, ми можемо стверджувати про формування якоїсь кастової системи в прислів'ях цієї підгрупи, тобто чітко простежується неможливість змінити визначене народженням положення.

Як підтвердження нашого припущення продемонструємо такий факт. Існують прислів'я, які описують ситуації: хороший батько - хороші діти, поганий батько - погані діти, хороший батько - погані діти. Проте, відсутні прислів'я, де би були описані відносини поганий батько – хороші діти. Ми вважаємо, що в цьому відображається світогляд людей, які вважають, що діти залежні від батьків і будуть продовжувати їхню справу, і що дитина не може самостійно впливати на свою майбутню долю. Її майбутнє визначено і ще до її народження.

2.1.2. Мати і дитина.

У цій групі представлено найбільшу кількість прислів'їв з позитивними рисами характеру матері як в чеських так і в українських пареміях. Визначена підгрупа цікава тим, що при спробі утворити подібну групу "Батько і дитина", ми з'ясували, що майже всі прислів'я, які стосуються взаємовідносин між батьком (частіше) і сином можуть бути в будь-якій іншій підгрупі, тоді як існує певний набір прислів'їв, які крім прислів'їв, які описують материнську любов, бути не можуть.

У цій підгрупі описані відносини між матір'ю і дитиною, як ми вище згадували, як і в прислів'ях про батька, який частіше вступає у зв'язок із сином.

У прислів'ях про материнську любов, як правило, конкретизація відсутня.

Оскільки чеських прислів'їв у цій підгрупі небагато, то ми вважаємо, що є можливість зупинитися детальніше, на двох з них, також необхідно зазначити, що таких еквівалентів в українських прислів'ях не було знайдено.

Otec vždy nejisty.

Прислів'я стверджує, що батько дитини ніколи не може бути впевненим у тому, що є його біологічним батьком. В українській мові таке прислів'я відсутнє. Ймовірно, таку ситуацію можна пояснити більш консервативним ставленням з точки зору православної моралі стосовно шлюбу і народженню дитини.

Якщо траплялися позашлюбні діти, то це оцінювалося суспільством як ганьба і для дівчини, і для дитини. Можливо, тому такі випадки ставалися рідко, і, як наслідок, не були згадані у прислів'ях. Тоді як, навпаки, у Чехії, пройшла Реформація, і церква не мала такий великий вплив на світогляд людей, як це було в Україні. Тому існування такого прислів'я було можливим.

Maminka a šéf mají vždycky pravdu.

Можна примітити, що в українській мові є багато прислів'їв, які описують любов, ласку, турботу матері, немає прислів'я, яке би говорило про материнську правоту. Тим більше, порівнювало в цій області матір і начальника. Нам здається, що це чеське прислів'я, виникло в пізньому періоді, і не тільки завдяки використанню слова шеф. Прислів'я припускає у своїй внутрішній формі непокору, непослушність материнського слова, що для традиційного суспільства було цілком неприпустимо. Тому в українській мові таке прислів'я, як реалія, яка би могла його утворити, просто відсутня.

Тобто на прикладі прислів'їв, які описують відносини матері і дитини, ми чітко бачимо явну широту і свободу поглядів, тоді як українське суспільство характеризується консерватизмом і прісною православною мораллю.

У великій кількості українських паремій більш численними є одиниці з компонентом *Мати*

Любов до матері і на відстані гріє;

Не та мати, що родила, а та, що вигодувал(виховала);

Одна мати родить, та не один розум дає.

В народній пам'яті постає образ матері-годувальниці (*Мати годує дітей, як земля людей, як земля людей*; пор. мати-земля – символ жіночого начала, материнства, мати – годувальниця спроможна на самовіддану любов і всепрощення:

У дитини заболить пальчик, а в матері серце;

Мати одною рукою б'є, а другою гладить;

Материна молитва з дна моря рятує;

Материнське благословення і у воді не тоне і у вогні не горить.

В українських прислів'ях матір високо цінують, оберігають, нею дорожать, бо у світі немає ні місця, ні засобів, аби “придбати” цей “дорогоцінний скарб”:

Матері ні купити, ні заслужити;

Нема того краму, щоб купити маму;

На світі все знайдеш, крім батька-матері,

Мати відповідає не лише за мблагополуччя своєї родини, а й здатна співчувати, співпереживати, розділити з її членами біль, ганьбу, нещастя, інакше кажучи, будь-які неприємності:

Матері кожної дитини жаль, бо котрого пальця не вріж, то все болить;

Матері своїх дітей жаль: хоч найменшого, хоч найбільшого;

Матері свої погані діти – гарні.

За її зневагу обов'язково рано чи пізно доведеться розплачуватися, адже

Материні сльози даремно не падають.

2.1.3. Діти як продовження роду.

Ця підгрупа відрізняється від "Схожість дітей на батьків" тим, що в ній не показана спадковість поколінь, подібність чи відмінність між батьками і дітьми.

Вона вирішує питання, пов'язані з майбутнім дитини, як представника всього роду, його майбутнє функціонування в суспільстві. На жаль, серед чеських прислів'їв нам вдалося вибрати тільки одну *Děti jsou částí srdce*, проте і навіть це одне прислів'я є прикладом постійного зв'язку між батьками і дітьми.

В українській мові немає такого загального прислів'я, проте є декілька прислів'їв, які описують стосунки між батьками і дітьми з різних сторін.

Активно виражена позиція: чим більше дітей – тим краще, що свої діти завжди найкращі і найбільш улюблені. Знаходимо багато прислів'їв, які підкреслюють економічну вигоду від великої сім'ї

Один син - не син, два сини - півсина, три сини – ото тільки син!;

Сім синів годую, всім і щастя готую;

У кого дочок сім - той щастя всім, а у мене одна - та й щастя нема,

Як квочка з курчатами, так і жінказ дитятами,

Ми дослідили, що саме в цій групі опинились прислів'я, які описують стосунки між батьком і сином, проте саме з точки зору як сина, наступника роду, тобто того, на кому буде відповідальність за збереження доброго імені сім'ї. Часто у прислів'ї ідеться про те, що син не виправдовує очікувань батька:

Лихі діти сіють батькову голову сивину;

Не збирай синові худоби - збери йому розум.

Хоча відомо, що існує думка, особливо в українському суспільстві, що потрібно виражати свої думки, тільки в тому випадку, коли щось відбувається не так, коли є якась проблема, а коли проблеми або спірних обставин немає, відповідно і теми для обговорення не існує.

Отже, особливістю є те, що чеське прислів'я дає загальну характеристику відношенню до дітей, як до продовження роду, тоді, коли українські прислів'я обговорюють це під різними кутами зору.

2.1.4. Виховання дітей

У цій частині у більшості наведені загальні принципи виховання дітей. Характерно, що в українських і в чеських прислів'ях ми чітко бачимо дві, можна сказати, основні лінії виховання:

- Виховання раннього віку. Необхідність виховувати дитину з раннього віку, привчати до слухняності, і тільки за таких умов з неї виросте гідна людина, а також звички, здобуті в ранньому дитинстві, залишаються на ціле життя:

Strom, který zmlada shybá, bývá přímý;

Nosí-li Jeníček džbáněk, nepustí ho ani Janek;

Умієш дітей родить, умій же їх і навчить;

Гни дерево, поки молоде, учи дітей поки малі.

Якщо говорити про образність, то тут, як в українських, так і в чеських присліа'ях показаний образ молодого дерева, із якого при правильному догляді виросте сильне, міцне дерево. Образ, звичайно, вибрано не випадково, прекрасно виражає ситуацію необхідності виховувати дитину з раннього дитинства.

Складнощі у вихованні старших дітей і проблеми пов'язані з ними:

Малі діти не дають спати, а великі - жити;

Malé děti - malé starosti, velké děti – velké starosti.

Також дуже поширений мотив в обох мовах. Подібність прислів'їв можна було би порівняти з прислів'ями, які описують дітей, як продовження роду. Тобто батьки, виховуючи дитину, надіються, що завдяки правильному вихованню дитина буде гідним представником роду і не зганьбить свою сім'ю.

Іноді актуалізації піддаються лексеми (*батько й мати*). У цьому разі акцентовано на тому, що обоє батьків однаковою мірою несуть відповідальність за тих, кого вони виховують:

Яке дерево, такі його квіти, які батьки, такі їхні діти;

Які мама й татко, таке й дитятко;

Zlého stromu, zlé ovoce.

Чимало синонімічних одиниць у українських та чеських пареміях використовують метафоричне переосмислення:

Яке зіллячко, таке сім'ячко; Яке коріння, таке й насіння;

Od špatného semene nečekej dobrého plemene.

Смисл таких одиниць являє собою продукт взаємодії узагальненого значення.

Крім цих досить поширених в суспільстві проблем присутні такі чеські прислів'я, які вказують на проблеми багатства батьків, як абсолютно демотивуючого елемента у вихованні і у подальшому житті дитини:

Kdo má bohatých rodičů, nemůže mít bohaté srdce.

Як один із найбільш ефективних способів виховання в прислів'ях функціонує
Рукоприкладство:

Metla vyháni děti z pekla;

Хто на дітей різок жаліє, той їм петлю готує.

Не секрет, що в традиційному суспільстві, традиція виховання силою була доволі звичайною і широко застосовувалася. Відомо, що існували "профілактичні побиття" тобто в певний день тижня батько бив своїх дітей, навіть якщо вони не вкоїлинічого поганого. Такі "профілактичні" побиття повинні були виховувати в дітях тверду неприязнь до дурних вчинків.

2.1.5. Повага до батьків

Це, мабуть, найбільш важливий момент у відносинах між батьками та дітьми. Однак в українських та чеських прислів'ях небагато матеріалу на згадану тему. Ми вважаємо, що причина знову ж у традиційному суспільстві, де необхідність нагадувати природність поваги і слухняності дітей не існувала як факт. Чудово, що в українській та чеській мові є багато позитивних прислів'їв. Всі вони говорять про необхідність поваги до батьків, що вони найвірніші друзі і надійні помічники своїй дитині:

Шануй батька й неньку, то буде тобі скрізь гладенько;

Není přítelička nad tatíčka

Прислів'їв з негативним ставленням є одиниці, неслухняність дітей, суперечки і сперечання з батьками, бажання повчати і наставляти, що в традиційному суспільстві було зовсім недопустимо:

Яцця мудріші за курей;

Діти своїм батькам не судді;

Kuře učí slepici;

Vajíčko nemůže učit slepici jak má zobat pšenici;

Běda tomu dvoru, kde tele rozkazuje volu,

Проте, видно, що прислів'я не сприймають неслухняність дітей серйозно, і реагують на таку поведінку іронічно.

2. 2. Порівняльний аналіз тематичної групи "Чоловік-дружина "

Тематична підгрупа: відносини в шлюбі

У цій групі зосереджено прислів'я, які аналізують подружні відносини, дають характеристику дружині і чоловіку.

Загальна кількість прислів'їв, які ми дослідили налічує 137, серед них українських 89, а чеських – 47..

Як видно з наведених даних, загальне ставлення до шлюбу в обох народів однакове. Усі прислів'я ми розділили на наступні тематичні підгрупи: відносини у шлюбі, характеристика дружини і характеристика чоловіка.

На жаль, до деяких груп вдалось знайти прислів'я тільки в українській мові.

3.1.1. Відносини у шлюбі.

Прислів'я в цій групі дають характеристику відносин між подружжям, а також розглядають ситуації, які шлюб зміцнюють або, навпаки, роблять його нещасливим.

Цікавим є також розподіл позитивним і негативним ставленням у прислів'їв. Серед українських прислів'їв у цій підгрупі відзначено велику кількість одиниць з негативною так і з позитивною характеристикою відносин у шлюбі. А в чеських пареміях переважають позитивні характеристики.

Отже, прислів'я, які показують позитивні сторони подружнього життя, в основному звертають увагу на взаємне кохання і підтримку чоловіка і дружини:

Чоловік у домі - голова, а жінка - душа;

Живуть між собою, як голубів пара;

Muž a žena jedná duše jsou;

Muž je hlavou domu a žena je duši.

Тобто, прислів'я говорять нам про те, що щасливий шлюб може бути тільки тоді, коли чоловік і дружина помагають і підтримують одне одного.

Цікаве також і чеське прислів'я (*Muž a žena jedná duše jsou*), яке ми зарахували до прислів'їв, котрі описують щасливий шлюб. До цієї категорії можна зарахувати і таке українське прислів'я (*Найлучча спілка - чоловік і жінка*). На нашу думку, чоловік і дружина береться як одне ціле.

До негативних сторін шлюбу чеські прислів'я виділяють недовіру чоловіка до дружини (*Veškerou pravdu ženě neříkej*). Хоча це прислів'я може трактуватися так, що

чоловік хоче оберігати свою дружину від проблем.

І другим компонентом невдалого шлюбу, з точки зору чеських прислів'їв, є те, що дружина показана злою і дурною:

Když žena nedostane toho, koho miluje, tak běda tomu, koho dostane;

Raději jíst chleba s vodou, než žít se zlou ženou

Українські прислів'я також передають значення про погану дружину, яка погіршує відносини у шлюбі. (*Лучче їсти хліб з водою чим жити з водою лихою*).

Проте, якщо порівняти з чеським матеріалом, то українські прислів'я показують набагато більше негативних сторін подружнього життя.

Найбільша кількість негативних прислів'їв пов'язані з відсутністю єдності між подружжям, яка була описана в позитивних прислів'ях. Українські прислів'я вказують на те, що після весілля чоловік з дружиною так якби починають жити кожний своє життя, не звертаючи увагу на свого партнера чи партнерку.

Звідси прислів'я про зраду подружжя:

Чоловік погрішив, так в людях гріх, а жінка погрішила - додому принесла;

У моєї жінки, крім Нестора, ще шестеро

Ми можемо зробити висновок, що український народ у шлюбі бачить набагато більше труднощів і негативних моментів, ніж чеський.

Звичайно, можна було б сказати про складніші життєві умови в українського народу що частково може впливати на відносини у сім'ї. Той факт, що прислів'їв з негативним ставленням до відносин між чоловіком і дружиною ми знайшли трохи більше, ніж прислів'їв з позитивними характеристиками, доводить, що чеське суспільство чи українське однаково засуджує такі людські риси як: зраду, рукоприкладство, ледачість, брехню, пияцтво.

3.1.2. Характеристика дружини.

Даючи характеристику дружини, українські та чеські прислів'я звертають увагу на різні аспекти жіночого характеру.

Можна сказати, характеризуючи позитивні риси дружини в українських та чеських прислів'ях, що вони багато в чому схожі. Головне, щоб дружина була доброю людиною і господинею::

Добру жінку взяти - горя не знати;
Добра жінка й найгіршого чоловіка переможе;
Хазяйка в дому - покровиця всьому.
Dobré ženy, není ceny;
Dobrá žena lepší nad zlatý sloup;
Špatná hospodyně bývá, kterou slunce, pod peřinou víd

Щодо негативних характеристик, то тут українські та чеські прислів'я збігаються, у своїх поглядах. Багато чеських та українських прислів'їв засуджують таку рису характеру як нерозсудливість, безглуздість, глупість:

У жінки волос довгий, а ум короткий;
Ženská rada bývá jen někdy dobrá.

Варто відмітити таку негативну рису дружини як в українських так і в чеських пареміях – зраду, невірність, брехливість:

То й не жінка, яка сім раз на день не обманить чоловіка;
Не вір жінці, як чужому собаці;
У моєї жінки, крім Нестора, ще шестеро;
Když pes spí, Žid přísaha, žena pláče, nikdy nevěř;
Lest, chytrost, oklamání, nejvyšší ženské umění ;
Žena je plémě hadí, nejdřív tě hladí, pak tě zradí.

Зробивши аналіз образу жінки в українських та чеських прислів'ях, ми помітили, що така характерна риса характеру як надмірна балакучість засуджується в пареміях. народу чеського та українського:

Žena smlčí každé tajemství o němž neví;
Kdyby všecy ženské byly bez jazyků, bylo na světě málo křiků;
Жіночий язик гостріший від ножа.

Крім прислів'їв, які би оцінювали риси характеру дружини з позитивного чи погляду, можемо виділити прислів'я, які радять як поводитись з жінкою, або як вибрати майбутню дружину:

Nevybírej ženu v tanci, ale ale v poli mezi ženci;

Bera dceru hled' na matku;

З лиця воду не пийти, аби вмiла пироги пекти;

Вибирай корову по рогу, а жінку по роду.

Даючи характеристику дружини українські такі чеські прислів'я звертають увагу на різні аспекти жіночого характеру. Зробивши аналіз образу жінки у прислів'ях двох народів, можемо сказати, характеризуючи позитивні риси жінки багато в чому схожі. Головне, щоб дружина була доброю людиною, хорошою господинею. Була підтримкою у важкі часи.

Щодо негативних характеристик, то в українським та чеських прислів'ях засуджується: надмірна балакучість, нерозсудливість, глупість, зрада, тощо.

Тепер перейдемо до характеристики чоловіка.

3.1.3. Характеристика чоловіка.

У цій підгрупі представлені прислів'я українськог та чеського народу. Вони поділені за таким же принципом, як і прислів'я, що характеризували дружину, тобто, які риси характеру належать хорошому і поганому чоловікові. Ймовірно, таку незначну кількість прислів'їв, які характеризують чоловіка, можна пояснити тим, що, як відомо, найчастіше саме чоловік обирав собі дружину, а не навпаки. Тому характеристика майбутньої дружини була важливішою, так як характеристика чоловіка майже не грала ніякої ролі: жінка буде змушена пристосуватися до життя зі своїм чоловіком.

Позитивно оцінюється життя з коханим чоловіком, тобто коли шлюб відбувся по любові :

Живуть собі як голубів пара;

Muž a žena jedna duše .

Очевидно, такі шлюби були нечасто, тому що, прислів'їв, які описують життя з поганим чоловіком більше:

Як чоловік жінки не любить, то й добро лихим буде;

До негативних характеристик відноситься така риса, як чоловіча ревнивість :

Не дай Боже, коня лінивого, а чоловіка ревнивого.

На жаль чеське прислів'я ми знайшли.

В усній народній творчості українського та чеського народу існують прислів'я, в яких показано сурове ставлення до жінки, рукоприкладство:

Жінку люби як душу, труси її як грушу;

*Бий жінку обухом: припади та слухай, як дише та мороче,
значить іще хочить;*

Ženu miluj jako svou dušku, a třes jako hrušku;

Ženu vždycky můžeš natlouct, ona už bude vědět proč .

Як показав аналіз мовного матеріалу, прислів'їв, які показували позитивні риси

Чоловіка і дружини є менше, ніж тих, в яких відображаються негативні риси. До таких прислів'їв можна зарахувати ті, які показують рівність соціального статусу Чоловіка та Дружини:

Жінка чоловікові подруга, а не прислуга;

Найлучча спілка – чоловік і жінка;

Bez ženy dům, jako bez kočky;

Nestojí dům na zemi, ale na ženě.

Отже, можемо зробити висновок, що характерні риси характеру чоловіка позитивно відображають такі риси: любов до своєї дружини, толерантність, соціальна рівність.

До негативних рис, які відображаються в прислів'ях українського та чеського народу, це перш за все рукопрतिकладство, зрада, ревнивість.

Зробивши аналіз українських та чеських прислів'їв про близькі родинні стосунки, є багато спільних рис характеру в образах матері і батька, дружини і чоловіка та їхніх дітей, отже, такий висновок неваподковий, тому що правила близьких родинних відносин належать до основи, на якій побудоване суспільство.

Висновок

Тема дипломної праці «Родинні цінності відображенні в прислів'ях, порівняльний аспект».

В нашій дипломній праці ми зробили порівняльний аналіз українських та чеських прислів'їв, які відображають близькі родинні відносини.

Предметом дослідження являються прислів'я української та чеського суспільства.

Наша дипломна праця складається з двох основних частин: з теоретичної та практичної. В теоретичну частину праці входять такі підчастини: прислів'я і фольклор.

В першій підчастині «прислів'я», ми досліджували визначення «фразеологізм», поняття «прислів'я» і «приказки», визначення «паремії» в українському та чеському мовознавстві. Наступним предметом дослідження в цій підчастині була історія та джерела українських та чеських фразеологізмів.

В другій підчастині нашої праці ми досліджували «фольклор», як головне джерело прислів'я. Навели визначення «фольклор», вивчали характерні особливості прислів'їв як фольклорного жанру. Вивчали смислові особливості прислів'їв та структурні особливості прислів'їв.

Друга основна частина нашої праці, на тему родинних відносин в прислів'ях українського та чеського народів – практична частина.

Практична частина праці складається з двох підчастин, загальної характеристики відібраних прислів'їв в українській і чеській мові, та порівняльного аналізу українських та чеських прислів'їв, поділених на дві тематичні підгрупи: «Батьки – діти», «Чоловік – дружина». Тематична група «Батьки – діти» поділена на дальші підгрупи: схожість батьків на дітей, мати - дитина, діти як продовження роду, виховання дітей, повага до батьків. Наступною тематичною групою у нашій праці була тематична група «Чоловік- дружина» поділена на дальші спеціальні підгрупи: характеристика чоловіка та дружини.

Як згадувалося раніше, основною метою нашого дослідження був відбір українських та чеських прислів'їв з компонентом «родинних цінностей» та їх подальший аналіз відображення характерних рис характеру чоловіка в дружини.

В тематичній підгрупі «Батьки – діти» ми дізналися з прислів'їв про традиційний спосіб виховання дітей. У багатій на прислів'я підгрупі, яка описує дітей з точки зору їх схожості на батьків, ми працювали над образами тварин і рослин, за допомогою яких відбулося порівняння. Необхідно відзначити підчастину про матір і дитину. З нашого дослідження ми дізналися про відтворення образу матері в позитивних рисах.

В тематичній підгрупі «Чоловік-дружина» ми дослідили, що прислів'я показують відносини між чоловіком та дружиною, описуючи їх характерні риси характеру, як з позитивного так негативного погляду.

Всього в процесі дослідження було відібрано 286 українських та чеських одиниць, із яких 181 українських прислів'їв і 105 чеських. Також у кожній групі, як ми зазначали раніше, було створено тематичних спеціальних підгруп. Після поділу українських та чеських прислів'їв ми проаналізували риси характеру чоловіка в дружини та дітей.

Зробивши аналіз українських та чеських прислів'їв про близькі родинні стосунки виявляємо багато спільних рис характеру з негативного і позитивного погляду в образах матері і батька, дружини і чоловіка та її дітей.

Отже, такий висновок утворився не випадково, тому що правила близьких родинних стосунків належить до основи, на якій побудоване суспільство.

Resumé

Pro svoji bakalářskou práci jsem si zvolila téma Rodinné hodnoty v zrcadle přísloví, srovnávací aspekt. Bakalářská práce je komparativní analýzou ukrajinských a českých přísloví. Studovali jsme přísloví, odrážející rodinné vztahy.

Předmětem výzkumu jsou přísloví ukrajinského a českého národa.

Někteří badatelé považují přísloví za jeden z žánrů, ve kterém se vyvinuly nejstarší formy projevu duchovního světa člověka (*Kravcov 1972: 59*).

Tato práce je rozdělena do dvou hlavních částí: teoretické a praktické. Teoretická část se skládá ze třech kapitol. V první kapitole naše práce bylo uvedeno krátký popis frazeologie ukrajinského a českého jazyka. Kládli jsme za cíl porovnávání jednotlivých ukrajinských a českých frazemů, hledání ekvivalentů, zjištění shod a rozdílů ve složení a vývoji frazeologické zásoby ukrajinštiny a češtiny.

Zajímali jsme se o složení frazeologických fondů ukrajinského s českého jazyka z hlediska původu frazemů a míry národní specifčnosti či univerzálnosti rčení domácího s cizího původu. Považovali jsme za nutné nejdříve popsat původní ukrajinské a české frazemy, a to jak rčení spojená s extralingvistickými reáliemi (dějinami, legendami a pohádkami, literaturou), tak i výrazy, jejichž specifčnost je tvořena lingvistickými činiteli.

Uvědomujeme si, že podrobný popis tak širokého tématu by mohl být předmětem samostatného bádání, proto jsme se soustředili jen ty frazemy, které odrážejí obyčejí, řemesla apod.

Skupina frazémů s vlastními jmény se bohatě zastoupena jak v ukrajinštině tak i v češtině, přičemž komponenty frazeologických jednotek se obvykle stávala frekventovaná rodná jména.

Velkou část ukrajinské a české frazeologie tvoří rovněž frazemy cizího původu: frazemy spojené se společným kulturně historickým dědictvím evropských národů a frazeologické výpůjčky z cizích jazyků. Po závazných změnách v životě ukrajinského a českého národa, k nimž došlo v 90. letech 20. století, prudce vzrostl zájem o studium Bible a biblických frazémů, nyní se četnost jejich užívání země snižuje.

Všechna uvedená fakta byla příčinou relativní neprozkoumanosti ukrajinských a českých frazémů biblického původu. Stejně jako frazemy antického původu se také biblismy a priori považovaly za jednotky totožné ve všech jazycích. Nyní už je dokázáno, že i tyto frazemy mají četné rysy, které jsou specifické pouze pro jeden ze srovnávaných jazyků. Studium biblických frazémů ukázalo, že mezi nimi jsou jak výrazy převzaté z Bible v daném lexikálním složení, např. přesné citáty, tak také frazemy, které vznikly později na základě textu Písma svatého bezprostředně v češtině nebo v ukrajinštině a které patří k jednotkám původním.

Objem biblické frazeologie není ve všech jazycích stejný. To se vysvětluje jednak tím, že se do národních jazyků překládaly různé výchozí texty Bible, ale také tím, že se každý jazyk osvojuje biblické obrazy svým specifickým způsobem. Některé biblické náměty byly osvojeny oběma jazyky, ale jiná biblická podobenství se stala základem frazémů pouze v jednom ze srovnávaných jazyku. Biblické frazemy se neustále vyvíjejí, podstupují četné transformace, tvoří nové varianty, mění svou sémantiku v souladu s evolucí každého národního jazykového systému. Ukrajinština a čeština si také nadále vypůjčují frazemy biblického původu z jiných evropských jazyků.

V poněkud menší míře (kvůli převážně knižnímu charakteru těchto výrazů) lze vztahovat na frazemy převzaté z antické mytologie, světové historie a literatury. Také tyto frazemy převzaté z antické mytologie, mají dlouhou historii své existence v systémech ukrajinského a českého jazyka a vyvíjejí se současně s vývojem ostatních jazykových jednotek. Společný

genetický pramen srovnávaných ukrajinských a českých výrazů umožňuje odhalit zvláštnosti realizace antických obrazů v národním jazykovém materiálu a sledovat specifickou vývoje převzaté frazeologie, která vznikla v důsledku působení národní kultury.

České a ukrajinské výpůjčky pocházejí většinou ze západoevropských jazyků, přičemž čeština čerpala cizí rčení především z německého jazyka (a rovněž z latiny a dalších jazyků prostřednictvím němčiny) a ukrajinština podle etymologických slovníků převážně z francouzského jazyka (nyní se ukazuje, že i v ukrajinštině je mnoho frazémů německého původu. Latinské frazémy byly přejímány do obou jazyků, a to jak v původní podobě.

Frazémy snadno přecházejí z jednoho jazyka do druhého, protože se překládají lexém po lexému jako volná slovní spojení, což znemožňuje rozpoznání cizích rčení mezi frazémy původními. Celá řada kalků německých, latinských a francouzských rčení existuje jak v ukrajinštině, tak i v češtině.

Složitější je charakteristika polovičních kalků, zvláště v češtině, kde je poměrně mnoho polovičních kalků z němčiny. Je známo, že četné germanismy existuje v češtině už mnoho století, některá z těch to slov se v současné němčině ani nepoužívají, proto nevidíme důvod pro přiřazení frazémů s takovými komponenty ke germanismům. Podle našeho mínění je třeba odlišovat poloviční kalky německých frazémů (*mít pech, nemít únung o čem aj.*) od českých frazémů s původně německým komponentem, který je češtinou osvojen, používá se jako lexém nebo jako komponent frazémů, ale který není komponentem odpovídajícího německého frazému (*dělat fóry, dělat co fofrem aj.*).

Přivedená analýza ukázala, že jak v ukrajinštině, tak i v češtině existuje značně množství frazémů, které jsou rozšířeny v jednom nebo více slovanských jazycích a v několika západoevropských jazycích a vyznačuje se blízkým lexikálním složením a sémantikou. Takové frazeologické jednotky nazýváme internacionálními frazémy bavili internacionalismy.

Dalším předmětem, jemuž jsme se věnovali je taká filologická disciplína jako paremiologie v ukrajinské a české lingvistice. Byly uvedeny definice pojmů paremiologie, paremie v ukrajinské a české lingvistice, vyjádření badatelů obou národů o paremiologii.

Předmětem výzkumu jsou přísloví ukrajinského a českého národa na téma Rodinné hodnoty zrcadle přísloví, srovnávací aspekt.

Přísloví jsou charakteristická svou krátkou formou, v nichž zahrnují hlavní myšlenku. Přísloví po generace nesou zkušenosti a odkaz starých časů. Přísloví žijí a přizpůsobují se v moderním životě, který se už dávno odlišil od folklorního prostředí. Přísloví se soustředí na morální názor lidí, zahrnuje rodinné, historické, pracovní a sociální vztahy. Právě díky této jedinečnosti přísloví, jakožto lidového žánru, jsme se rozhodli věnovat naši práci tomuto tématu.

Vybrána přísloví se mohou klasifikovat různým způsobem, a to klasifikace na základě formy a na základě významu. Tyto dvě verze uspořádání přísloví jsou zcela odlišné.

Nejdříve se zaměříme na klasifikace a charakteristiku přísloví podle formy. První možností, jak členit přísloví, je klasifikace podle formy, což jinými slovy lze vyjádřit podle větné konstrukce. Nyní znázorníme rysy syntaktické, které svou zvláštností taktéž typické pro přísloví. Skladba věty totiž u přísloví není jednoznačná; lze nalézt přísloví spadající pod větu jednoduchou, souvětí podřadné, ale i větu zvláštní, která se vymyká pravidlům větné stavby.

Věty substantivní se dále člení podle toho, jaký větný člen zastupují. Adjektivní věty zastávají funkci přídavného jména, adverbiální, které zastávají funkci příslovcí a dají se jimi nahradit.

U věty či souvětí dále lze určit, zda je dodržena stavba věty nebo dochází k odchylce od pravidelné větné stavby. Častým jevem u přísloví je odchýlení id větné stavby vynecháním přísudku.

Jak jsme již naznačili, přísloví má své typické znaky, které se stále opakují. Do formálních

rys patří lexikální charakteristiky (jedním z charakteristických lexikálních rysů přísloví je použití archaismů, cizích slov nebo dialektů). Kromě lexikálních znaků má přísloví mnoho dalších charakteristik např. charakteristika obecných znaků.

Klasifikace přísloví podle významu (do této podskupiny patří např. klasifikace podle významových vztahů a sémantická klasifikace podle klíčových slov.

Jak jsme zaznamenali dříve v naší práci, byli uvedeny definice přísloví, vyjádření ukrajinských a českých badatelů o rozdílech mezi příslovím a rčením.

Českým představitelem o rozdílech mezi příslovím a rčením byl Čermák.

Dále jsme provedli historický excurs do oblasti paremiologie. Zjistili jsme, že paremiologie má původ již ve starověku." Poučné mravní a jiné výstižné, zásahy, postřehy a myšlenky o životě, ať již autorské či lidové, bývaly v oblibě odjakživa. Jsou známe již ze starého Egypta, našly svou první známou sbírku v Šalomounových Příslovích (Kniha Přísloví) ve Starém Zákonu. V Řecku sepsal Theognis z megary (6-5 stol. př. n. l.) svá naučení do života veršem a ta se tradovala až do středověku (Čermák 2001: 11). Pro nový rozvoj přísloví v cele Evropě byla Adagiab Errasma Rotterdamského. Z řady českých prací tohoto typu patří k nejvýznačnějším Komenského Moudrost Starých Čechů (1631) a Celakovského Mudrosloví národu slovanského v příslovích (1852). Pojetí přísloví bývalo dříve ovšem široké s nepřesné, a právě v jeho rámci bývaly obsazeny i frazémy nevětné (např. ještě ve stěžejních Flajšhansových Českých příslovích z r. 1911 až 1913 je z patnácti tisíc staročeských frazémů a idiotů různého typu vlastních přísloví menšina. Bylo pro to paradoxní, že rané názory na rozsah této nové disciplíny přísloví zprvu odmítaly avomezovaly ji jen na úroveň jednotek nevětné povahy (Filipec, Čermák 1985, kapitola II).

Zdrojem přísloví byl reálný život, lidová tvorba (o tom svědčí úlohy lidových písní, legend, anekdot, pověr, které vznikaly na základě virová nadpřirozené síly, literární a filosofické afirismy (Пазяк 1989: 9-44).

"Přísloví vznikala spolu se vznikem jazyka a kultury a stala se neoddělitelnou součástí národní tvorby. Na slovanském základě vznikala přísloví před začátkem písemnosti. Kultura Kyjevské Rusi na přísloví a pořekadla už v rozvinuté podobě. První staroruské památky ("Izbornik Svatoslava", "Pověsti starých časů", "Ponaučení Vladimíra Monomacha", "Ruská Pravda") obsahuje frazeologická spojení, užita s konkrétním stylistickým záměrem v přeneseném významu, což svědčí o jejich širokém využití. Část přískoví, která pochází z časů Kyjevské Rusi, se postupně začala užívat v jiných slovanských jazycích, kde zachovala stejné znění a smyslový obsah.

Druhá polovina XIX stol. byla obdobím vývoje paremiologie a paremiografie ve všech slovanských jazycích. Ve vydáních této doby se užívají přesně vědecké postupy při klasifikaci materiálu a jeho vědecké interpretaci. V té době vznikla ústřední paremiologická díla jako Moudrosloví národu slovanského F. L. Čelakovského (1852), Přísloví ruského národu, V. Dalja (1862), Ukrajinská pořekadla, přísloví a něco jiného M. Homysa (1864)". (Пазяк 1989:17).

Dalším předmětem, jemuž jsme se věnovali v naší práci, bylo studium folkloru ukrajinského a českého národa, folkloristiku jako vědní disciplínu.

Folklor jako předmět zkoumání se poprvé začíná objevovat na přelomu 18. a 19. stol. vlivem národně-obrozeneckých a romantických tendencí v tehdejší západní společnosti, které bezprostředně zapůsobily na české a ukrajinské badatele. Uvedli jsme směry, které by se daly v obou zemích vysledovat, uvedli jsme nejvýraznější a nejcharakterističtější momenty c rozvoji folkloristiky obou národu.

Na Ukrajině a v Česku se od začátku folkloristiky jako vědy střídají jednotlivé metody výzkumu. Mytologická teorie (ukr. Міфологічна школа), jeden z prvních metodologických

směrů ve folkloristice, měla hodně stoupců mezi obrozenci a národními buditeli obou národů.

Na Ukrajině to byli např. M. Kostomarov, O. Potebňa aj. V Česku to byli P. Šafařík a V. Hanka.

Později se během 19. stol. u obou národů střídají jednotlivé přístupy a metody výzkumu folklorního materiálu, výzkum stává víc vědeckým a folkloristika se odklání od mytologické teorie. Mezi významné proudy folkloristiky lze uvést např. srovnávací metodu, teorii migrace, historicko-typologickou teorii aj. Předmět folkloristiky se během celého 19. a první poloviny 20. stol. prakticky neměnil a ve středu zájmu stále zůstává převážně kultura venkovského obyvatelstva. Předmětem folkloristiky druhé poloviny 20. stol. stává městské dělnické obyvatelstvo. Ukrajina ve druhé polovině 19. stol. měla významný příspěvek do světové folkloristiky v osobnosti O. Potebni, který byl zástupcem strukturně-typologické teorii.

Folkloristika pracuje s folklorním materiálem s tzv. fixovanými prameny. Kromě dochovaných pramenů folkloristika využívá materiálu, který sesbírала vlastními silami v procesu tzv. terénní folkloristické práce. Na českých území tímto sběratelstvím zabývaly osobnosti jako např. Karel Jaromír Erben a Leoš Janáček, oba zároveň významně přispívající k rozvoji metodiky sbírání. Na Ukrajině se sbírání folkloru věnovaly hodně myslitelů a badatelů, zmíníme např. J. Holovackého, M. Kostomarova a I. Franka.

Zmínili jsme o osobnostech L. Janáčka a I. Franka.

Leoš Janáček představuje jednu z nejvýraznějších osobností v dějinách folkloristiky. Byl představitelem mladší generace sběratelů folkloru. Ve své sběratelské činnosti se Janáček zaměřoval především na oblasti Moravy (Valašsko, Slovácko, Laško, aj).

Ivan Franko představuje mladší generaci folkloristů a etnografů, která přichází po období romantického nahlížení na folklor. Spolu s M. Drahomanovym byl I. Franko jedním z hlavních představitelů tzv. kulturně-historické teorii v etnografii (ukr. культурно-історична школа). Sám I. Franko ve vztahu k folklornímu materiálu upozorňoval: "...je velmi jednoduché dostat se na scestí, pokud pracujeme s materiálem, neproověřeným historickou, literární, či estetickou kritikou (Franko 1913: 5). Frankovi volání po realistickém a kritickém hodnocení sbíraného materiálu dobře souzní s Janáčkovou myšlenkou na toto téma: "...studium sbírek národního folkloru (písní) lehce pravdy nás odkloní a nikdy nás neuchvátí, nerozehřeje, jako životem v život lidu vnikat" (Janáček 1955: 34).

L. Janáček a I. Franko se odklonili od romantických idejí mytologické teorie a vnesli do etnografie a folkloristiky metody vycházející z kritiky a realizace. Folklorní materiál, je výsledkem jejich práce, nám posloužil při naší srovnávací studii.

Při zkoumání českého folkloru je třeba zmínit Boženu Němcovu, prozaičku, publicistiku, sběratelku pohádek a dalších folklorních útvarů. Božena Němcová věnovala spisovatelské tvorbě – sbírala a literárně zpracovávala regionální pověsti a lidové pohádky (napřed v Čechách, později i na Slovensku). Specifické spontánní vypravěčství, smysl pro živý detail i odkazy k lidovým tradicím pak charakterizují i další prozaická díla B. Němcové v čele s jejím vrcholným dílem Babičkou.

Druhá hlavní část naše práce je praktická část. Praktická část je rozdělena na dvě části, jedná

z nich se skládá z analýzy ukrajinských a českých přísloví, druhá část je seznam přísloví obou národů. Před analýzou každé jazykové skupiny je poskytnut obecný popis všech přísloví a výběru přísloví.

V průběhu výzkumu bylo vybráno 286 ukrajinských a českých přísloví: z nich 181 ukrajinských, a 101 je českých. Všechna přísloví jsou rozdělena do dvou podskupin: Rodiče – Děti, Manžel-Manželka. Po rozdělení přísloví, v naší práci, jsme udělali analýzu každé skupiny a určili nejrozšířenější pozitivní, negativní vlastnosti představitelů těchto skupin.

Podle výsledku analýzy se ukázalo, že většina přísloví v obou jazycích obsahuje přísloví, kde v hlavní roli nachází se žena, matka, manželka

Nejvíce pozitivních vlastností lze najít v skupině “matka”. Matka je obecně symbolem ochrany, péče a klidu. Z ukrajinského a českého paremiologického materiálu jsme zjistili nejběžnější stereotypy o ženách, které se objevují v příslovích obou národů.

Jednou z nejrozšířenějších negativních ženských vlastností, kterou zachycuje česká přísloví je ženská upovídanost, mnohomluvnost, a roznášení klepů: (*Žena smlčí každé tajemství o němž neví; Kdyby všechny ženské byly bez jazyků, bylo by na světě málo křiku; Ženské dílo a ženská řeč nemá nikdy konce*).

Následující negativní vlastnosti jsou ženská hloupost, zlost, špatnost, nevěra : (*Ženská rada bývá jen někdy dobrá; Kdo má mrchu ženu, netřeba tu křenu; У жінки волос довгий, а ум короткий; Не вір жінці, як чужому собаці; Зла жона зведе чоловіка з ума*).

Ve skupině “Manžel – Manželka” jsme vztah manželů na základě ukrajinských a českých přísloví. V této skupině jsme určili pozitivní a negativní vlastnosti manželů obou národů. V průběhu výzkumu bylo zjištěno, že v příslovích této skupiny je větší množství negativních vlastností manžela s manželky čím pozitivních.

Do nejrozšířenějších negativních mužských vlastností v ukrajinských s českých přísloví jsou: nevěra, žárlivost. Někdy přísloví schvalují poněkud surové zacházení se ženou jako předpoklad rodinného klidu: (*Ženě vždycky můžeš natlouci, ona už bude vědět proč; Ženu miluj jak svou dušku, a třes jako hrušku; Бію жінку обухом: прупади та послухай, як душе та мороче, значить, ще жива; Жінку люби як душу, трусю її, як грушу*).

Jak ukázala analýza jazykového materiálu, jednotek, které by hodnotily pozitivní stránky stránky ženy a muže je mnohem méně, než těch co odrážejí negativní povahové rysy . Mezi ně

lze zařadit přísloví, která zdůrazňuje sociálního statusu muže a ženy: (*Nestojí dům na zemi, a na ženě; Bez ženy dům, jako bez kočky; Жінка чоловікові подруга, а не прислуга; Найлучча спілка – чоловік в жінка*).

Jak ukázala analýza přísloví českého a ukrajinského národů pozitivní stránkou rysů ženy a muže je jejich šťastné, plné lásky manželství: (*Muž a žena, jedna duše jsou; Muž je hlavou domu a žena jeho duši; Чоловік вдома – голова, а жінка – душа; Живуть між собою, як голубів пара*).

Podle výsledku analýzy českých s ukrajinských přísloví o blízkých rodinných vztazích a sociálních vztazích je hodně společného v obrazech matky, otce, manžela a manželky, děti, což je docela logické. Pravidla rodinných a blízkých vztahů patří k pramenům, na kterých je založena společnost. Jelikož Ukrajinci a Češi patří k slovanským národům.

Список використаної літератури:

Українські джерела:

- АНУФРИЕВ Е.А. ЛЕСНАЯ Л.А./ *Социально-политический журнал*, - 1997.-4. С. 28-44.
- Академічний тлумачний словник мови; прикмета. Словник української мови:* в 11 томах.-том 10, 1979.- С.638.
- БОЛТІВЕЦЬ С.І. *Мова як вираження національної психіки, душі й свідомості Народу*/ С. І. Болтівець//*Диво слово*.- 1994.-7.-С. 134-138.
- ГУРЕВИЧ А.Я. *Исторический синтез и школа "Анналов"*/ А.Я. Гуревич (монографія) – М.: Издательство "Индрик", 1993,-1993. С319.
- ГРИЩЕНКО А.П, МАЦЬКО Л.І., ПЛЮЩ М. Я. та ін. *Сучасна українська літературна мова* – Київ: Вища школа, 2002, С. 203-213.
- ДАЛЬ В. І. *Пословицы русского народа*. Москва. Государственное издательство Художественной литературы, 1957.
- ДОДОНОВ Р. О. *Філософський аналіз процесу формування і функціонування Етноментальності* / Р. О. Дононов- К., 1999.- С. 202.
- ЖИВЦЬКА І. А. *"Українська мова,"*-Кривий Ріг, 2013.-С. 202.
- ЖИЛІНА Ю. Ю. *Менталітет і засоби його мовного вияву*/Ю.Ю. Жиліна// Форум, інтернет- конференція. "Актуальні проблеми славістики 2012" Секція 6.
- ЛЕВАНДОВСЬКИЙ В. *Україна в геополітичних концепціях I третини ХХ сторіччя* // *Політична думка*, - 1994, - 3.- С. 58-68 (65).
- КРАВЦОВ Н. І. *Проблема словянського фольклору*. М., Наука, 1972.
- КРИМСЬКИЙ С. *"Феномен української культури: методологічні засади осмислення"*.1996.-С. 28.
- МАЛЕНКО А. Є. 1994.- С. 112.
- МІРЧУК І. *Світогляд українського народу. Спроба характеристики*// *Генеза*.- 1994.-2.- С. 87-96 (92).
- ПОТЕБНЯ О. *"Из лекции по теории словесности. Басня. Пословица. Поговорка"*.- Харків, 1914
- РИБНИКОВА М. А. *Содержание и форма пословицы и поговорки*. Москва "Высшая школа", 1971.
- РАДЕВИЧ-ВИННИЦЬКИЙ Я. К. *Україна: від мови до нації*/ Я. К. Радевич-Винницький.- Дрогобич: відродження, 1997.- С. 360.
- СУМЦОВ М. *"Опыт исторического изучения малорусских пословиц"* .-Харків, 1896
- РУСАНІВСЬКИЙ В. М. ТАРАНЕНКО О. О. ін. *Енциклопедія Українська мова*, - К.: видавництво "Українська енциклопедія" ім.М.П. Бажана 2000.- С. 424, 492.
- САДОХИН. А. П. *Этнология*. Москва, Русский язык, 2002.
- СТАРОВОЙТ С. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*- 2015,

Вип. 26, - С. 287-288.

СТРАЖНИЙ О. *Український менталітет. Ілюзії – міфи - реальність*. К.: Книга, 2009.- С. 368,

ХРАМОВА В. *Українська душа*/ В. Храмова, - К.: М. П. Фенікс, 1992.- С.128.

ХРОЛЕНКО А. Т. *Основы культурологии*. Москва, Наука, 2004.- С. 136.

Чеські джерела:

BENEŠ B. *Úvod do folkloristiky*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha, 1989.

BLAHOVÁ M. *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila*: vydání texty a veškerého textového materiálu .- Praha, 1995.- S. 200

BROUČEK S.- JEŘÁBEK M. *Lidová kultura*. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. 3. svazek, 0-2. Mladá fronta, Praha, 2007.

ČELAKOVSKÝ FR. L. *Slovanská přísloví* //Časopis českého muzeum.- 1837.- R.11.- S. 292-293.

ČERMÁK F. *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*.-Univerzita Karlova v Praze, Karolinum 2007

ČESAL J.- HUDEMA M. *Jazyk, společnost a národní "mentalita"*. In Skupinové mentality. Sociologický ústav AV ČR, 2002.-S. 85.

6. EISNER P. *Chrást i tzv. Kniha o češtině*, Praha, 1992. -S. 150.

FLAJŠHANS V. *Česká přísloví. Sbírká přísloví, průpovědí a pořekadel lidu Českého v Čechách, na Moravě a v Slezsku.- Prísloví staročeská*.-Praha, 1911.- S. IV.

HAVELKA M. *Historické s systematické předpoklady tematizace problému mentalit v sociologii*. In: Skupinové mentality: Sociologický ústav AV ČR, 2002, S. 85.

HANUŠ J. *Literatura příslovnictví slovanského a německého, či předchůdcové FR. L. Čelakovského v Moudrosloví národu slovanského ve příslovích*.- Praha, 1853.- S. 33.

KRAUS K. *Česká přísloví* .- Praha, 1931.- S. 98.

KOMENSKÝ J. A. *Moudrost starých Čechů: za zrcadlo vystavená potomkům* .- 4.,Praha, 1954.- S. 30.

LEŠČAK M., SIROVATKA O. *Folklor s folkloristika*.- Bratislava: Směna 1982.

PÁTA J. *Česká přísloví. Sbírká přísloví, průpovědí a pořekadel lidu Českého v Čechách, na Moravě a v Slezsku/ sebr. Prof. Dr. V. Flajšhans//*

Slovanský přehled.- Praha, 1909. R-12. Č.2-3.- S. 26.

STĚPANOVA L. *Česká a ruská frazeologie Diachronní aspekty.*-Olomouc, 2004.-S. 13-93

ŠTOFANÍK J. *Budovatelské narodopisci? Etnografia robotnictva a študium religizioty.* In: *Česky lid*, 2017..

NAŠE ŘEČ, ročník 67, 1984, číslo 3,5.-S. 192-142.

Українські прислів'я

Тематичні підгрупи: схожість дітей на батьків.

1. Все купиш лише тата й мама - ні;
2. Всяка пташка своє гніздо знає;
3. Діти як квіти: поливай - ростимуть;
4. Дітки поспівають, а батьки доспівають;
5. Яблуко від яблуні недалеко відкотиться;
6. Яке волокно, таке й полотно;
7. Яке дерево, такі його квіти; які батьки, такі й діти;
8. Яка гребля, такий млин; який батько, такий син;
9. Мала дитина - руки нема, а двоє - обох нема;
10. Від лося -лосята, а від свині - поросята;
11. Восени і курчата курми будуть;
12. Котрий палець не вкуси, все боляче;
13. Чий корінь, того й плід;
14. Яка моя мама, така й сама.

Мати і дитина

1. Мати годує дітей, як земля людей
2. Мати сама не з'їсть, а дітей нагодує;
3. До людей по розум, до матері по серце;
4. Материнська молитва із дна моря піднімає;
6. Одна мати - вірна порада; 7. Чого мамка научить, те й дочка знає;
8. Слепе щеня і те до матері лізе; 9. Добра то дитина: коли спить, то не плаче;
10. Де птахи гніздяться, там видно пташенят.
11. Пташка радіє весні, а дитя - матері;
12. Що мати навчить, то й батько не перевчить;
13. За горами мала хмаронька, яка мати, така й донька;
14. Однієї матки та не однакові дітки;
15. Чого не дала мама, того не купиш і в пана;
16. Сльози матері ніколи даремно не пропадають;
17. У дитини болить голова, а у матері - серце;
18. Матері ні купити, ні заслужити;
20. Рада б мати до дітей небо прихилити та зорями вкрити;
21. Не та мати, що родила, а та, що вигодувала;
22. Матері кожної дитини жаль;

23. Без батька – пів сирота, а без матері, – вся сирота;
24. Материна молитва з дна моря рятує;
25. Як короста на дітях, то й матері свербит

Діти як продовження роду

1. Який дуб, такий тин; який батько, такий син;
2. Яке дерево, такі його квіти; які батьки, такі й діти;
3. Яке сім'ячко, таке й зіллячко; 4. З кривого дерева крива й тінь;
5. Які самі, такі й сини; 6. Хороші діти - вінець, а лихі – кінець.

Виховання дітей

1. Придбали діти, дбайте, щоб було що й надіти.
2. Учи дітей не встрашкою, а а ласкою;
3. Умієш дітей родить, умій же їх і вчить;
4. Що мати навчить, то й батько не перевчить;
5. Що мама научить, те й дочка знає;
6. Одна мати - вірна порада;
7. Гни дерево, поки молоде, учи дітей, поки малі.
8. Один син - не син, два сини - пів сина, три сини - ото тільки син!;
Сім синів годую, і всім щастя готую!;
9. Як квочка з курчатами, так і жінка з дитятами;
10. У кого дочок сім - то й щастя всім, а у мене одна - та й щастя нема.
11. Не балуй з малку діток, бо під старість положать на спину ціпок;
12. Не вчи дитину штухавцями, а хорошими слівцями;
13. Не вмів слухать батька, слухай собачої шкури;
14. Нещасні ті діти, яких не вчить ні батько ні мати;
15. Як не навчиш дитину в пелюшках, то не навчиш в подушках;
16. Хто на дітей різок жаліє, той їм петлю готує;
17. Тупе залізо не нагостиш, дурне родилось - не научиш;
18. Пусти дітей по волі, будеш сам у неволі;
19. Малі діти не дають спати, а великі – жити;
20. Діти, діти, де вас подіти? На піс покидати та й їсти не дати!;
21. Малі діти, малий клопіт; великі діти – великий клопіт;
22. Від малих дітей голова болить, а від великих серце;
23. Малі діти – малий клопіт, побільшають, той погіршають;
24. Малі діти не дають спати, а великі – дихати;

25. Малі діти несуть в хату, а великі – з хати;
26. Поки діти малі, то кажуть: дітки, не забийтесь, а як підростуть, то кажуть:
Дітки не бийтесь;
27. Мати однією рукою б'є, а другою гладить;

Повага до батьків

1. Шануй батька й неньку, то буде тобі скрізь гладенько;
2. Шануй батька-матір, будеш довголітен на землі;
3. Годуй діда на печі, бо й сам будеш там;
4. Шануй батьків - не зіб'єшся з істинного шляху;
5. Батька з матір'ю шанувати - горя не знати;
6. Діти своїм батькам не судді;
7. Яйця мудріші за курей.

Чоловік-дружина "

Українські прислів'я

Тематична підгрупа: відносини в шлюбі

1. Живуть між собою, як голубів пара;
2. Три друга: батько, мати та вірна жінка. Чоловік та жінка -- одна спілка;
3. Нема вірнішого приятеля, як добра жінка;
4. Жона держить дом за три кути, а муж за четвертий;
5. Хоч ох, та вдвох!
6. Куди голка -- туди й нитка, куди чоловік -- туди й нитка;
7. Як чоловік жінку любить, то й лиха жінка доброю буде;
8. Живуть між собою, як риба з водою.
9. Чоловік у домі - голова, а жінка – душа;
10. Брат любить сестру багату, а чоловік жінку здорову;
12. Бритви й жінки не позичай нікому;
13. Красна пава пір'ям, а жінка чоловіком;
14. Найлучча спілка -- чоловік та й жінка;
15. Не потрібен і клад, коли у чоловіка з жінкою лад;
16. Парочка - Мартин та Одарочка! ;
17. Жінка без мужа і пити не дужа;
18. Перша жінка від бога, друга від людей, третя від чорта;
19. Чоловік як ворона, а все жінці оборона;
20. З добрим подружжям і горе розгорюєш;
21. Чоловік та жінка пара волів: куди один, туди й другий;

22. Що в сім'ї переводиться, на вулицю не виноситься;
23. У кого жінка не вмирала, у того горя не бувало;
24. Хоч нема що з'їсти, аби було з ким сісти;
25. Жінка чоловікові подруга, а не прислуга;
26. Краще камінь довбати, чим лиху жінку навчати;
27. Від сердитої жінки постарієш, а від доброї помолодієш;
28. Лучче їсти хліб з водою, чим жити з жінкою лихою;
29. І в лиху годину не кидай дружину;
30. Доки не поберуться - любляться, а поберуться - чубляться;
31. Пий пиво - та не лий, люби жінку - та не бий!;
32. Поспішився - оженився і в біду зразу ввалився!;
33. Оженився, як на льоду обломився;
34. Ішов, ішов дорогою - та і в яму впав, любив, любив хорошу - та й плюгаву взяв;
335. Як оженився, так зажурився: треба горшка, миски і колиски;
36. Де муж старий, а жінка молода, там рідка згода;
37. Добра жінка мужові свому вінець, а лиха кінець;
38. Зібрав чорт пару - Карпа і Варвару;
39. Зла жона зведе чоловіка з ума;
40. Муж крамар, а жона крамарка: він із двора, а у жінки ярмарка;
41. Не буде Галя, то буде другая;
42. Ой, лихо, що зробила, - що п'яницю полюбила;
43. У поганого чоловіка жінка завжди дурна;
44. У моєї жінки, крім Нестора, ще шестеро;
45. Хороша жінка - чоловікові слава, а лиха - згуба;
46. Як жінка верховодить, то чоловік по сусідах ходить;
47. Як чоловік жінки не любить, то й добро лихим буде.

Характеристика дружини

1. Як любя дружина, то любя й в ряднині;
2. Гарна дівицею, то гарна й молодичею;
3. Як гарна молодича, то й гарно подивиться;
4. Де красна молодоча, там ясна світлиця;
5. На красиву жінку гарно дивиться, а з розумною гарно жить;
6. Хазяйка в дому - покровя всьому;
7. Нема кращого друга, як вірна супруга;
8. Як сорочка біла, то й жінка мила;
9. Добра жінка і здоров'я - то найбільший скарб;
10. Добра жінка і найгіршого чоловіка переможе;

11. Добру жінку взяти - горя не знати;
  12. Біда з жінкою, а без жінки ще більша.
  13. Краще камінь довбати, чим лиху жінку навчати;
  14. Від сердитої жінки постарієш, а від доброї - помолодієш;
  15. Від огня, води і злої жони боже борони!;
  16. Розумна жінка чоловіка із біди врятує, а дурна ще втокмачить;
  17. Як була я дівочкою - до мене ходили з горівочкою,
а як стала молодницею - перестали ходять з водицею;
  18. Жона - княгиня, а хата не метена;
  19. Від вогню, води і злої жінки - Боже борони! Дай жінці волю попадеш в неволю;
  20. Краще жінка сварлива, ніж дурна;
  21. Жіночий язик гостріший від меча;
  22. Лучче їсти хліб з водою, чим жити з жінкою лихою;
  23. У нашої Катерини разом весілля і хрестини: і до шлюбу ведуть, і до хреста несуть;
  24. Чоловік погрішив, так в людях гріх, а жінка погрішила - додому принесла
-
25. Жінка красива - скоро буде голова сива;
  26. Лаптя ликом не в'яжи, жінці правди не кажи.

Характеристика чоловіка

1. На красивого чоловіка дивитись гарне, а з розумним жити легко;
2. Нащо й гроші, коли чоловік хороший;
3. Добрий чоловік жінці ліпший від матері;
4. Батьки бережуть дочку до вінця, а чоловік жінку до кінця;
5. За хорощим чоловіком і свинка господинька;
6. На чужих жінок не задивляйся, а за своєю подивись;
7. За молодим жити весело, а за старим – затишно
8. Чужий чоловік до часу, а свій - до смерті;
9. Чоловік - усьому голова;
10. Гарний чоловік і погану жінку красить.
11. Не дай Боже, коня лінивого, а чоловіка ревнивого;
12. Чоловік винен, що жінка ледащо, бо сам він нінащо;
13. Не заглядайся на чужих жінок, бо свою згубиш;
14. Той сам себе губить, що чужую жону любить;
15. Коли чоловік в корчмі скаче, то дома жінка плаче;
16. Чужа жінка душа - лебідонька, а своя - полин гіркий.

Чеські прислів'я

Тематичні підгрупи: схожість дітей до батьків.

1. Co kočka rodí, to myši loví;
2. Nepadne jablko daleko od stromu;
3. Jablko rádo zachovalo chuť stromu svého;
4. Jaký mlynář taký mlýn, jaký otec, taký syn;
5. Jaký otec takové děti; 6. Jaká řepa, taká nat', jaké plásty, taká mlad';
7. Jaká matka, taková Katka;
8. Ani děti jedné matky nejsou stejné; Jedná matka - každé dítě jiné;
9. Jest z vlčího hnízda, nebude než vlk;
10. Kam chodí táta, tam i synek chvátá;
11. Krkavec ani sova nevysedí holubic;
Nevylíhne vrána slavíka; Slepice orla neporodí; Sova nevysedí sokola;
Sova kanárka neporodí; Z vrány sokol nebude;
12. Na dubě jen žaludy rostou;
13. Orel orla plodí a sova sovu rodí;
14. Řídící synové otcům svým podobni se nalézají;
15. Vlčata z jednoho hnízda bývají všechna šera;
16. Od špatného semene nečekej dobrého plemene;
17. Špatný strom nerodí dobrá jablka;
18. Ze zlé kůže nemůže být dobrý kožich; Zlého stromu ovoce; Zlý pták, zlé vejce;
20. Zvláštních lidí děti - nezdary; Vzácných předků potomek často bývá holomek.

Мати і дитина

1. I cikáně své matce vzácné;
2. Chudá matka spíše sedm dětí vychová, než sedmého děti jednu matku vyživí;
3. Maminka a šéf mají vždycky pravdu;
4. Matčina náruč je nejhebcí a nejměkčí polštář;
5. Matčiny rány nebolí;
6. Matčiny ruce, i když bijí, měkké;
7. Otec vždy nejistý;
8. Na slunci teplo, při matce blaze.

Діти як продовження роду

1. Děti jsou částí srdce;
2. Jaká matka, taková dcera a obě od lucipera;
3. Po otci syn, po matce dcera se poznává.

Виховання дітей

1. Čemu Janek z mládí zvykne, toho se Jan, dokud živ, drží;
2. Metla vyhání děti z pekla;
3. Nosí-li Janíček džbáněk, nepustí ho ani Janek;
4. Otcem není ten, kdo dítě zplodil, ale ten, kdo dítě vychoval;
5. Strom se má ohýbat, dokud je mladý;
6. Starý strom se již těžko ohýbá;
7. Neohýbáš-li tenkou hůlku, tlustou neohneš;
8. Strom, který se z mlada shýbá bývá přímý ;
9. Strom, jak roste, tak stojí;
10. Kam strom ohýbáš, tam roste;
11. Děti nekazí hračky, ale zlý příklad;
12. Kdo má bohatých rodičů, nemůže mít bohaté srdce;
13. Malé děti - malé starosti, velké děti - velké starosti;
14. Malé děti jedí chléb, velké děti pijí krev;
15. Male děti kaši jedí, a velké děti srdce užírají;
16. Malé děti šlapají po klíně, a velké po srdci.

Повага до батьків

1. Není přítelíčka nad tatíčka;
2. Kuře učí slepici;
3. Holobrad učí bradáče;
4. Běda tomu dvoru, kde tele rozkazuje volu;
6. Vajíčko nemůže učit slepici jak má zobat pšenici.

Тематична підгрупа: відносини у шлюбі

1. Dej Bůh, s kým k oltáři, s tím také do hrobu;
2. Dobrá žena, muži čest;
3. Muž a žena jedna duše jsou;
4. Muž je hlavou domu a žena je duši;

5. Srdce dobrých žen se nezmění, i když se manžel proviní;
6. Dýmka a žena se nikdy nepůjčují;
7. Když muž se ženou se hádá, běda každému kdo mezi ně se vkládá;
8. Pro ženu - chytrý, pro bratry - hloupý;
9. Svoboda dobrou ženu kazí;
10. Šaškova žena je vždy veselá;
11. Když žena nedostane toho, koho miluje, tak běda tomu, koho dostane;
12. Raději jíst chleba s vodou, než žít se zlou ženou;
13. Veškerou pravdu ženě neříkej;
14. Adam musí mít svou Evu, které by ukázal, co udělal;
15. Čas, smrt a žena nečekají;
16. Dobrá žena dělá dobrého muže;
17. Eva jablko snědla a muži ohryzek dala;
18. Krásná pravice peřím, a žena mužem;
19. První žena od boha, druhá od lidí, třetí od d'ábla;
20. Zlý chlap od ženy;
21. Ženy se stydět, dítek neviděli.

характеристика дружини

1. Budeš-li chytrá, jako Šahrazád, bude tě mít muž nadosmrti rad;
2. Dobrá žena dělá dobrého muže;
3. Dlouhé vlasy, krátký rozum;
4. Dobra žena lepší nad zlatý sloup;
5. Dobré ženy není ceny;
6. Chytří muži jsou zřídka krásní, krásné ženy jsou zřídka chytré;
7. Kdo má mrchu ženu, netřeba mu křenu;
8. Kdyby všechny ženy byly bez jazyku, bylo na světě málo křiku;
9. Koně chval teprve po měsíci a ženu po roce;
10. Kůň, víno a panna velké čistoty potřebují;
11. Když je hezká hospodyně, hospodářství ještě hyne;
12. Krása se na talíři ne kraje;
13. Krásná žena zbytečné starosti;
14. Nechval ženu podle vzhledu, ale podle práce;
15. Nejlepší žena sousedova;
16. Od našeho žebra nečekejte chlapci dobra;
17. Vodu, oheň a ženu těžko si podmaniti;
18. Za vším hledej ženu;
19. Žena vidí hluboko, a muž daleko;

20. Žena žene až dožene;
21. Ženu miluj jako dušku a třes jako hrušku;
22. Ženy rychleji objeví chyby a muži zase dobře vlastnosti;
23. Ženy z města nepojímej do vsi;
24. Ženu ber ze sousedstva, kmotra co možná nejdál;
25. Žena není pantofel, z nohy ji nezhodiš;
26. Žena není rukavice, za pas ji nezastrčíš.

ANOTACE

Diplomová práce zkoumá ukrajinská a česká přísloví na téma rodinných vztahů. V práci jsme zkoumali četnost výskytu pozitivních a negativních významů ohledně určitých rodinných hodnot, které jsou charakteristické pro mentalitu obou národů. Pro lepší orientaci v problematice jsme vytvořili několik skupin dle tematických významů přísloví. Výsledky srovnávací analýzy jsou komentovaná s ohledem na tradiční rodinné hodnoty.

Klíčová slova: lidová kultura, folklor, přísloví, ukrajinština, čeština.

Annotation

In this bachelor thesis is on the topic Family values in the mirror proverbs, comparable aspect. In this bechalor thesis we study and compare proverbs in ukrainian and czech languages. We research the frequency of usage of folklore material. This bachelor thesis consists of theoretical and practical parts. We compared the results of analysis Ukrainian and Czech material and commented on similarities and diffences beetween them.

Keywords: Czech language, folklore, folk culture, Ukrainian language, proverb.

